

Umumi Kt. Dergisi B 131

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

VIII. Cilt, 1-2 Sayı

Mart 1950

BAYRAKLI KAZISI

ÖN RAPOR

Prof. Dr. EKREM AKURGAL

Giriş

Eski İon kültürünün edebiyat, felsefe, tarih ve müsbet ilimler sahasına ait bilgimiz yazılı kaynaklar sayesinde oldukça tatmin edici bir durumda olduğu halde, bugünkü dünya medeniyetinin beşiği olan bu bölgedeki insanların şehirleri, evleri, güzel sanat eserleri ve günlük hayatı hakkında bildiklerimiz pek azdır. Bu, söz konusu olan bölgedeki en eski Yunan devirlerine ait toprak altı kalıntılarının henüz araştırılmamış olmasından ileri gelmektedir. Ephesos ve Miletos gibi Yunan merkezlerinin eski Hellen çağına tesadüf eden devirleri yalnız toprak üstünde olan eserler dolayısıyla incelenmiş, toprak altında saklı duran kalıntıları ise, bir iki sondajdan ibaret küçük kazılar bir tarafa bırakılırsa, henüz etraflı bir araştırmaya tabi tutulamamıştır. Zaten Anadolu'da Eski Hellen çağı tabakaları şimdiye kadar yalnız Aiolis'deki Larisa'da sistematik bir kazı ile incelenmiştir. Fakat Larisa'da meydana çıkarılan mimarî eserler ne kadar önemli ve güzel, orada elde edilen vazolar ne derece yüksek kalitede olursa olsun, söz konusu olan merkezin Yunan tarihindeki ehemmiyetinin azlığı, onun Batı Anadolu Yunan âleminin hakikî çehresini aksettirmekten uzak olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Kaldı ki Larisa'da Eski Hellen çağının yalnız 7. asra tesadüf eden zamanına ait kalıntılar bulunmuş 8. 9. asırlara ve daha eski Yunan devirlerine ait hiç bir eser ele geçmemiştir. Bu

itibarla hem Larisa'da elde edilemeyen jeometrik ve protojeometrik stillerle temsil edilen eski Batı Anadolu tabaklarını aramak, hem de Doğu Yunan medeniyetinin en mühim devirlerini ihtiva eden 7. ve 6. asırlarını, yazılı vesikalara göre önemli olan merkezlerde tetkik etmek için eski İon şehirlerinden birini sistematik bir kazı ile esaslı bir tetkike tabi tutmak işi devrimiz arkeolojisinin en başta gelen vazifeleri arasında yer almaktadır. Bu düşünceyi gözönünde tutan Ankara Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü ile Atine'deki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü müşterek olarak bir İngiliz-Türk çalışması şeklinde eski İon şehirlerinden veya herhangi bir büyük Doğu Yunan merkezlerinden birini kazmağa karar verdi. Bu anlaşma üzerine İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Müdürü John Cook ile beraber 1948 yılı Nisan ayında İzmir'den Mykale yani Samsun dağları eteklerine kadar sahil boyunca uzun ve detaylı bir istikşaf gezisi yaptık. Bugün için gezilmesi mümkün olan Kolophon, Klaros ve Notion bölgesi ile Ehpesos'dan itibaren sahil boyunca Mykale dağları eteklerine kadar olan yerlerin araştırılmasından sonra, elimizdeki malî imkânları da hesaba katarak, maksada en elverişli yer olarak Bayraklı'yı seçtik. Bayraklı'nın bir höyük oluşu tabaka sıralanmalarının kolay olduğu kadar vazıh ve hatasız bir şekilde meydana çıkarılmasını temin etmek yönünden ideal bir kazı yeridir. Ayrıca bu mahalde milâttan önce 4. yüzyıldan sonraya ait seramik parçalarının bulunmayışı Hellen devri tabakalarının derhal ele alınmasına imkân bulunduğunu ve bu suretle nisbeten ucuz bir kazı yapmanın kabil olduğunu anlatıyordu. Bundan başka Bayraklı höyüğünün sathındaki seramik parçalarının hayrete degecek derecede bol oluşu burada yapılacak çalışmaların çok vaidli olduğuna işaret ediyordu. Diğer taraftan Miltner'in 1930 senesinde açtığı tecrübe çukurlarının Eski İzmir gibi önemli bir merkez için kâfi olmaktan uzak bulunması bu mahallin sistematik bir şekilde ele alınmasına kat'î lüzum göstermekte idi. Bu düşüncelerle 1948 yılı Haziran ve Temmuz aylarında ilk sondajlar yapılarak höyüğün ihtiva ettiği tabakalar tesbit edilmiş ve 1949 senesinde de 6. ve 7. asırlara ait tabakaların genişliğine kazılmasına hasredilmiştir. 1950 yılında ise orientalisant stil tarafından temsil edilen tabakanın geri kalan kısmı ile jeometrik ve protojeometrik stillerin temsil edildiği en eski Hellen tabakalarının nisbeten geniş bir saha dahilinde kazılması ve elde edilecek neticeler tatmin edici olduğu takdirde çalışmalara nihayet verilmesi düşünülmektedir.

1948 ve 1949 senelerindeki çalışmaları John Cook ve James Brock ile Ekrem Akurgal idare etmişlerdir. 1950 yılındaki çalışmalara ise John Cook ve Ekrem Akurgal idaresinde devam edilecektir. 1948 yılı kazılarına, Türk heyeti adına, Asistan Yusuf Boysal ve Asistan Baki Ögün'den başka öğrenci olarak Arman Kansu, Sevim Sarı, Burhan Tezcan, Neriman Uysal, Hikmet Gürçay, Tahir Özkır ve Lütfi Tuncer iştirak etmişlerdir. 1949 çalışmalarında ise Asistan olarak Yusuf Boysal, Baki

Ögün ve Ahmet Dönmez bulunmuşlar, Burhan Tezcan, Neriman Uysal da öğrenci olarak çalışmışlardır. Bayraklı hafriyatının plân işlerinde devamlı olarak İngiliz heyetinden Nicholls çalışmıştır. Onun dışında 1948 yılında Naci Serez, 1949 yılında da Türk Tarih Kurumu mimarı Yüksek Mimar Lemi Merey hafriyatın bir kısım plân işlerini üzerlerine almışlardır. 1950 yılındaki plân işleri ise Türk Tarih Kurumu mimarı Yüksek Mimar Lütfi Özin tarafından deruhte edilecektir.

Bayraklı hafriyatının masrafları İngiliz heyeti ile Türk heyetinin yarı yarıya koydukları paralarla karşılanmaktadır. Türk heyeti hissesine düşen masrafları bu seneye kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Batı Anadolu Arkeoloji istasyonu için ayırdığı ödenekten başka Millî Eğitim Bakanlığı Müzeler Umum müdürlüğünün ve Ege Turizm cemiyyetinin verdiği paralarla karşılamıştır.

Bayraklı hafriyatı İzmir halkının ve gazetelerinin yakın ilgisini çekmiş ve ekiplerimiz İzmir şehrinin her çeşit yardımından faydalanmıştır. Hafriyatımızla yakından ilgi duyarak yardımlarını hiç bir şekilde esirgemeyen İzmir valisi Sayın Hasan Sabri Adal ile Ege Turizm Cemiyeti Başkanı Sayın Suat Yurtkoru'ya ve İzmir vilâyeti Millî Eğitim Müdürlüğüne heyetlerimiz adına teşekkürlerimizi sunmayı bir borç bilirim.

Bayraklı kazısı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 1947 yılında kurduğu Batı Anadolu Arkeoloji araştırma istasyonunun ilk ilmî faaliyetini teşkil etmektedir. Biri Batı Anadolu'da öteki Doğu Anadolu'da olmak üzere iki araştırma merkezi kurmak fikrini ortaya atan ve onu tatbik sahasına geçiren Fakültemiz eski dekanlarından ve Ankara Üniversitesi eski Rektörlerinden Prof. Enver Ziya Karal'ın 1947 yılında Ünivesite bütçesine koydurduğu özel ödenek geçen yıl üçte bir nisbetinde azaltılmıştır. Bu yüzden her iki istasyonun çalışmaları çok güç bir duruma girmiş bulunmaktadır. Bu itibarla önümüzdeki yıllar zarfında bugünkü ödeneğin iki misline çıkarılarak gerek batı ve gerekse doğu istasyonları için gerekli çalışma imkânlarının genişletilmesi bilhassa temenniye şayandır. Bu yıl temin edilen teknik aletler sayesinde gerekli çalışma araçlarının en mühimleri ile teçhiz edilmiş bulunan Batı Anadolu Arkeoloji istasyonu önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalar için daha elverişli bir durum kazanmış bulunmaktadır. Böylece bugünkü müsbet ilmin doğduğu yer olan Batı Anadolu bölgesinin eski devirlerini araştırmayı kendisine başlıca amaç edinmiş olan Batı Anadolu Arkeoloji istasyonu ilerideki seneler zarfında da bu çeşit çalışmalara devam edebileceği ümit etmektedir.

Tarih öncesi Devirler

Bayraklı I tabakası:

1948 yılı çalışmalarında Bayraklı höyüğünün sathında Orta Anadolu'nun Bakırçağ özelliğindeki seramiğine ve üzeri ibtidai resimlerin ka-

zılmış olduğu Troia II parçalarına raslanmış, böylece Bayraklı'nın bu devir çanak çömleğini ihtiva eden bir tabakaya sahip olduğu tahmin edilmişti. Bu itibarla höyüğün cenup batı eteğinde kayalık olan bir mıntaka içinde en eski tabakaya raslamak ümidiyle 1949 yılında E yarması açıldı. Bu yarma üç yapı boyunca tahmine uygun olarak üçüncü bine ait Troia I ve Troia II örnekleri gösteren seramik verdi. 3 üncü bin seramik örneklerine John M. Cook ile yaptığımız gezilerde Manisa dağındaki Sertkaya'da Kolophon'da Ephesos yakınındaki Kadifekale'de ve Klazomenai yarım adacığının hemen bitişiğindeki Liman tepe gibi daha başka Batı Anadolu mevkilerinde de raslamıştık. Ayrıca Profesör Şenyürek, Bayan Şenyürek, İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin ve Arkelog Ahmet Dönmez'le beraber Larisa yakınında Troia I ve Troia II örneklerini ihtiva eden, Dr. Kılıç Kökten ise Midilli karşısındaki kaymak tepe'de Orta Anadolu'nun Khalkolitik¹ devrine benzeyen boyalı çizgilerle süslü çanak çömlek ortaya çıkarmağa muvaffak olmuşlardır. Böylece, Hamit Koşay ve Hakkı Gültekin'in bir kaç sene önce Karaburun'da bulmuş olduğu eserleri de² zikredersek, Batı Anadolu'nun bugüne kadar nisbeten az bilinen prehistorik devrini aşağı yukarı aydınlatabilecek malzemenin toplanmış olduğunu söyleyebiliriz.

E yarmasındaki her üç yapı katının kalıntılarından anlaşıldığına göre ev duvarları muayyen bir irtifaa kadar taş olup üst kısımlar kerpiçtendi. İkinci yapı katındaki bir odanın taş ve kerpiç duvarları meydana çıkarılmış ve onun gerek duvarlarının ve gerekse yer döşemesinin 3 - 4 milimetre kalınlığında bir sıva ile sıvalı olduğunu vazıh olarak tesbit etmek mümkün olmuştur (Lev. Ia).

E çukurunun üstüne tesadüf eden kısımlarda Bayraklı II seramiğine ait güzel örnekler elde edilmişse de bu seviyeler tarihî devirlerde tahribata uğramış olduklarından kronolojik bir ölçü verecek durumda değildir. Bu itibarla Bayraklı I ve Bayraklı II kültürlerini, yapı katları bozulmamış bir mahalde, 1950 yılı çalışmaları sırasında aramağa büyük önem vermekteyiz. Açılacak olan yarma muhakkak ki, Bayraklı II seramiği vermiş olan B yarması ile Bayraklı I seramiğini ihtiva eden E yarması arasında bir noktada olmak iktiza eder.

Bayraklı II Tabakası: 1948 yılında açtığımız A ve B yarmalarında ikinci bin seramiğini ihtiva eden ve kat sıralanması vazıh olan bir Tarihöncesi tabakayı ortaya çıkarmak mümkün oldu. 1949 yılında açtığımız E yarmasında ise, bir az önce kaydedildiği gibi, 2 inci bin sera-

¹ Orta Anadolu'da en yeni Khalkolitik buluntu olan Güllücek eserleri için bk. H. Koşay ve M. Akok, *Bulleten XII*, 1948, s. 471- 487; W. Lamb, *Iraq XI*, 1949, s. 195 v. d.

² Hamit Koşay ve Hakkı Gültekin, *AJA* 1949, s. 197, lev. 39 — 40. Batı Anadolu'nun tarihöncesi durumu için bk. Bittel, *Kleinasiatische Studien* s. 127 v. d.

miğine ait tabaka tarihî devirlerde tahrip edilmiş bulunduğundan ihtiva ettiği çanak çömlek tarih tesbiti için işe yaramamıştır.

Bayraklı II seramiği (Lev. VIII) çarkta yapılmış tek renkli seramik olup biri kırmızı öteki gri olmak üzere birbirine çok yakın iki nevi arzeder. Şekil çeşidi pek azdır. Hemen hemen tabak ve kâse biçimindeki kaplardan ibarettir. Hamur kaba olup parıldayan mika zerrelereyle doludur. Satış hemen hiç perdelanmamıştır ve pürüzlüdür. Bazı örneklerde parıldayan mika zerrelereyle çoğaltılmış olması ile kaplara yaldızlı bir görünüş kazandırılmıştır.

Söz konusu olan bu Bayraklı tabak ve kâseleri diyagonal olarak oturtulmuş olan kemer şeklindeki kulpları, yassı ve diyagonal ağız kenarları, etbeni şeklindeki kabarıklıkları, omuz veya karın üzerinde kesin profil teşkil eden gövde yapıları ile Eski Hitit İmparatorluğu devrinde meydana çıkmış olan Orta Anadolu seramiğinin geleneğindedirler. Bayraklı seramiğinin altıncı Troia, orta-geç Thermi eserleri ve nihayet Larisa buluntuları ile olan yakınlığı da çok büyüktür.

Bir iki Bayraklı kap parçasında görünen ve ancak yarısı kalmış olan kabartma halindeki kulp şekilli süsün çok yakın bir benzeri Eski Hitit İmparatorluğu devrine ait bir Kültepe kabında bulunmaktadır ve ancak Kültepe eserini gördükten sonradır ki Bayraklı kabındaki kabartma süsün bir kulp ifade ettiği kesin olarak söylenebilir³. Aynı şekilde, kabartma kulplara benzeyen kabarıklı süsler Troia II-V tabakalarında çıkan seramik arasında⁴, Thermi'nin orta-geç bronz çağı eserlerinde⁵ ve nihayet Boğazköy buluntularında⁶ da vardır.

Büyük bir etbeni şeklindeki kabarıklıkların kulp üzerinde, gaga veya ağız üzerinde bulunması ise Kültepe, Alishar⁷, Kusura⁸, Thermi⁹ ve Troia'da¹⁰ da aynen mevcuttur.

Gövde yapısı bakımından da Hitit seramiği ile benzerlik çok büyüktür. Boyun veya karın üzerindeki keskin profiller (Lev. VIII) gerek eski Hitit İmparatorluğu ve gerekse Büyük Hitit İmparatorluğu seramiğinde aynı şekilde tekerrür eder¹¹. Bilhassa Karaoğlan malzemesi içinde çok

³ Gelb. HHM Lev. 65 nr. 43; Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi I, 1933, s. 73; Bossert, Altanatolien 404 ve s. 43. Bu kabartma süsün bir kulp olduğu meselesi için bk. Bossert, Altanatolien s. 43, nr. 404.

⁴ Schmidt Trojanische Altertümer s. 20, Abb. (Nr. 417), s. 21 Abb, (Nr. 434). S. 35, Abb. (nr. 638).

⁵ Lamb, Thermi Lev. 47 şek. 9.

⁶ MDOG, 75, 1937. Lev. 75 (orta sırada soldan üçüncü kap).

⁷ v. d. Osten Alishar 1930 - 32, s. 135, şek. 176 (e 26) s. 141, şek. 182.

⁸ Lamb, Archaeologia 86, Lev. VIII, 10; s. 28 şek. 10 nr. 4, 5.

⁹ Lamb, Thermi, Lev. 19 b (Middle and late bronze age).

¹⁰ Schmidt, Trojanische Altertümer, s. 153 - 154, Nr. 3130, 3131, 3139, 3140.

¹¹ MDOG, 74, 1936, s. 55, Şek. 3 veya Bittel, Yazıtkaya s. 172 şek. 3-4. s. 70 nr. 7, 11, 14; Bittel, Boğazköy, Kleinfunde Lev. 25 Şek. 3-4.

yakın benzerlikte örnekler mevcuttur¹². Fakat aynı gövde yapısı Troia¹³, Larisa¹⁴ ve Thermi¹⁵ eserlerinde de mevcuttur.

Bayraklı II seramiğinde en çok makbul olan dik veya diyagonal oturtulmuş kemer şeklindeki kulplar da bu batı Anadolu yerleşmesinin bir yandan Troia, öbür yandan da orta Anadolu ile yakın münasebetlerine işaret eder. Aynı şekildeki kulplara Alishar'da¹⁶, bilhassa Boğazköy'de¹⁷ ve Karaoğlan'da rastlandığı gibi VI. Troia¹⁸, Larisa¹⁹ ve Thermi'de²⁰ de bollukla tesadüf olunur.

Yassı ve diyagonal şekildeki ağız kenarı da VI. Troia'da²¹ ve Thermi'nin orta-geç bronz çağında²² bulunduktan başka Hitit seramiğinin de ayırıcı bir özelliğidir.

Bayraklı II seramiği perdahsız ikinci sınıf Hitit seramiğine benzemektedir. Perdahlanmamış veya perdahı az Hitit seramiği, sözelimi Karaoğlan kapları, Bayraklı II parçalarına çok yakındırlar. Hatta Karaoğlan kaplarında parıldayan zerrelere çokluğu da onları Bayraklı ve Troia VI örneklerine yakınlaştırır. Kırmızı renkteki Bayraklı parçaları Karaoğlan örnekleriyle dikkate değer bir benzerlik göstermektedirler. Hatta renk tonları bakımından da Hitit örneklerinin taklit etmek istendiğini görüyoruz. Sözelimi Bayraklı'nın krem renge yakın açıklığında olan kapları âdeta Hitit merkezlerindeki süt rengi kapların başarısız kopyaları tesirini bırakmaktadırlar. Gerek kırmızı ve gerekse gri renkteki Bayraklı II seramiğinin koyu tonlu renklere sahip olmaması ve her iki rengin de açığa doğru olan skalasında, Hitit seramiğinden paraleller²³ bulmak mümkündür²⁴.

Böylece gövde yapısı, kulp şekli, yassı ağız kenarı, çeşitli kabarık süsler ve hattâ kısmen hamur ve renk bakımından Bayraklı II seramiği Larisa, Troia VI, Thermi ve Orta Anadolu örneklerine büyük yakınlık gösterirler. Bunlar arasında Bayraklı'nın bilhassa kırmızı renk seramik

¹² Karaoğlan buluntuları henüz neşredilmemiştir. Makale sahibi Fakültemiz Arkeoloji Enstitüsündeki etüdlük parçalara göre konuşmaktadır. Karaoğlan eserleri hakkında özet bilgi için bk. R. O. Arık. AA, 1939, s. 208 - 222.

¹³ Schmidt, Trojanische Altertümer, s. 153 şek. (Nr. 4106, 3112, 3114).

¹⁴ Boehlau, Schefold, Larisa III Lev. 3, şek. 1.

¹⁵ Lamb, Thermi, s. 137 şek. 1 a, 2 - 4, s. 139 şek. 40 nr. 3, 6, 8.

¹⁶ v. d. Osten Alishar 1930 - 32 II, s. 128, Şek, 169.

¹⁷ Bittel, Kleinfunde Lev. 23 nr. 3.

¹⁸ Schmidt, Trojanische Altertümer. s. 154, şek. (Nr. 3137).

¹⁹ Boehlau, Schefold Larisa III, Lev. 3, şek. 15.

²⁰ Lamb, Thermi Lev. 44, şek. 1 - 4 (Orta-geç bronz çağı).

²¹ Schmidt, Trojanische Altertümer s. 153, nr. 3106.

²² Lamb, Thermi s. 137 şek. 39, nr. 2, 4, şek. 40 nr. 7, 8, 17, Lev. 44 nr. 1 a, Lev. 46 nr. 6 a, 9 a.

²³ Bilhassa Karaoğlan seramiği arasında yakın örnekler mebzuldür.

²⁴ Yalnız şunu kaydetmek lâzımdır ki, Hitit seramiğinin başlıca özelliklerinden biri olan ve kabın sathını kaplayan boya astar Bayraklı seramiğinde mevcut değildir.

yönünden Karaoğlanla ilgisi büyüktür. Bu durum karşısında Batı Anadolu'nun kuzey kısmındaki yerleşmelerin²⁵ ikinci bin boyunca Orta Anadolu'ya bağlı bulduklarını şimdiden söylemek mümkündür²⁶.

Hakikî Hitit seramiğinin şimdiye kadar en batıdaki sınırı Bolvadin'dir²⁷. Bittel ayrıca Kusura'daki bir kabı haklı olarak "Tipik Hitit tarzında,"²⁸ olarak vasıflandırmış, Lamb de Kusura'nın C tabakındaki kapların bir çoğunda göze çarpan Büyük Hitit tesirlerine işaret etmiştir²⁹. Böylece Hitit seramiğinin Batı sahillerine kadar uzanan çeşitli tesirlerine şahit oluyoruz demektir. Hititlerin Afyon Karahisar bölgesinden daha garpta oturmadıklarını, bugüne kadar ele geçen buluntulara bakılarak söylemek mümkündür. Hititler aşağı yukarı bu sınıra kadar oturmuş olduklarından onlara ait seramiğin Ege kıyılarına kadar tesir icra etmiş olması da zaten beklenebilecek bir keyfiyettir. Bir az önce Midilli adasındaki seramiğin bile bazı Hitit tesirleri taşıdığına işaret etmiştik (Haşiye 25).

Bittel Kusura'nın C tabakasındaki seramiği isabetli bir şekilde Eski Hitit imparatorluğu seramiği ile mukayese ederek onu aşağı yukarı 2000-1600 tarihlerine koymaktadır³⁰ Lamb söz konusu olan C tabakasındaki insanları daha önceki tabakanın insanlarından ayrı tutmaktadır³¹. Orta Anadolu'da da üçüncü bin Bakırçağı kültürü ile 2. binin hemen başında görünen Eski Hitit kültürü arasında bariz farklar mevcuttur. Orta Anadolu'ya aşağı yukarı 2100-2000 yıllarında yeni bir kavmin geldiğine hiç şüphe yoktur. Bu kavmin kurduğu ve şimdilik "Eski Hitit imparatorluğu çağı," adıyla adlandırdığımız medeniyet muhakkak ki Afyon Karahisar bölgesinden öteye, batı kıyılarına kadar tesirler icra etmiştir. Troia gibi bir merkezin bağımsız bir duruma sahip olduğuna şüphe yoksa da, Larisa ve Bayraklı gibi küçük merkezlerin, bu Orta Anadolu medeniyetinin tesiri altında kaldıkları muhakkaktır ve bu gibi Batı Anadolu mevkilerindeki eserler de yukarıda ifade etmeğe çalıştığımız gibi, buna işaret etmektedir.

Orta Anadolu'da Bakırçağı ile onu takip eden Eski Hitit imparatorluğu çağı arasındaki farka benzer ayrılıkların Bayraklı'nın iki pre-historik kültürü arasında da mevcut oluşu ve Bayraklı II seramiğinin

²⁵ Thermi'deki kırmızı renk seramiğin de Hitit seramiğine benzediğini Lamb kaydetmektedir (B S A 32, 1831/32, s. 264). Kezalik Schefold da Larisa II seramiği ile Hitit seramiği arasındaki münasebetlere işaret etmektedir (Larisa III s. 5).

²⁶ İkinci Binde Anadolu ile Troia VI arasında mimarlık eserleri bakımından olan münasebet için bk. Tahsin Özgüç, Belleten 1946, s. 13-28.

²⁷ Bittel, AfO 13. s. 192, Kleinasiat. Studien s. 105 ; AA 1939, s- 120.

²⁸ Bittel, Kleinasiat. Studien s. 185 «Keramik von typisch hethitischer Art». *Archaeologia* 86, Lev. VIII, 7.

²⁹ Lamb, *Archaeologia* 87, s. 240.

³⁰ Bittel, *Kleinasiat. Studien* s. 186.

³¹ Lamb, *Archaeologia* 87, s. 229.

Eski Hitit imparatorluğu seramiği³² ile benzerlikler arzemesi bize tarihleme bakımından kuvvetli bir terminus kazandırmaktadır. Orta Anadolu'daki değişme aşağı yukarı 2100-2000 tarihlerinde vaki olduğundan Bayraklı II'nin, yani Bayraklı'daki Hitit örneklerine benzeyen seramiğin başlangıç tarihini aşağı yukarı XX. yüzyılın hemen başına tesbit etmek yanlış olmayacaktır. 1949 yılında Bayraklı'da meydana çıkarılan Gesichtsvase örneklerini de bu itibarla Troia II ile değil, aşağı yukarı Kusura C ile veya daha doğrusu "Eski Hitit imparatorluğu devri,, ile çağdaş addetmek gerekmektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi Bayraklı II seramiği biri kırmızı öteki gri olmak üzere başlıca iki renk arzeder. Fakat hamurun terkibi, kab yüzlerinin yaldızlı parıldayışı ve perdahsızlık bakımından olduğu kadar, kulp ağız kenarı ve kısmen de gövde yapısı yönünden her iki renk çanak çömlek arasındaki farklar önemsizdir. Ayrıca gri renkteki kaplarda kırmızı renk örneklerde görülen etbeni şeklindeki kabartılara veya kabartma kulplar şeklindeki plâstik süslemelere de aynen rastlanmaktadır. Bununla beraber en mühim mesele gri renkli seramiğin alt katlarda bulunmayışıdır. 1948 yılında derinliğine inebildiğimiz A ve B yarmalarının her birisinde de gri renkteki seramik muayyen bir seviyede kaybolmakta ve kırmızı renkli seramik tek başına devam etmektedir. Bu bir tesadüf olmasa gerektir. Bu itibarla gri renk seramiği kırmızı renk seramikten daha genç kabul etmek bize uygun görünmektedir. Bu renk değişikliğini ise Hitit seramiğinin modadan düşmesi, buna karşılık Troia VI'ya ait Minyas tarzı seramiğin bütün Batı Anadolu kıyılarında önem kazanması ile izah etmek yanlış olmayacaktır. Bayraklı'nın geç safhasını teşkil eden bu gri nev'in alt sınırına ait tarihin 1950 çalışmalarında elde edilmesine önem verilecektir.

Bu tabakanın çeşitli katlarında gömbeler tesbit etmek mümkün olmuştur. Yapıların temelleri kaba, düzensiz taşlardan ibarettir. Duvarların üst kısımlarını teşkil eden kerpiç kalıntılarında da rastlanmıştır. Çeşitli boydaki pithoslara ait parçalar ayrıca ağırşaklar pişmiş topraktan ve taştan idoller elde edilmiş fakat demirden âletlere rastlanmamıştır.

Bayraklı höyüğünde Miken tarzı çanak çömlek parçaları elde edilmemiştir.

Hellenler devri

Daha 1948 yılında açılan yarmalarla Hellenler devrine ait tabakanın tam bir stratigraphie'sini elde etmek mümkün olmuştur. 1949 yılında

³² Evvelce Alışar, Boğazköy, Alacahöyük, Acemhöyük ve Niğde'de bulunmuş olan çeşitli kaplarla oldukça iyi bilinen eski Hitit İmparatorluğu çağına ait seramik malzemesi, şimdi Tahsin Özgüç'ün Kültepe'de yaptığı kazılar sayesinde yeni ve fevkalâde örneklerle büyük bir zenginlik kazanmıştır. Aynı devre ait olup 1948 yılında Prof-Sedat Alp ile birlikte yaptığımız bir tetkik gezisi sırasında Acemhöyük'ten getirdiğimiz ve enteresan tipleri ihtiva eden bir koleksiyon yakında tarafımızdan neşredilecektir.

yapılan çalışmalarda bir sene önce kazanılan neticeleri aynı ile teyit etti. Helenler devrine ait tabaka protojeometrik stilde seramik ihtiva eden bir katla başlayıp, Yunan kültürünün bugüne kadar malûm olan safhalarını eksiksiz bir şekilde 600 tarihlerine kadar temsil etmektedir. Ancak bu tarihten sonra Eski İzmir şehrinin birkaç defa terk edilmiş olduğu tesbit edilmiştir. Lydia kralı Alyattes'in tahribatından sonra çeyrek asırlık bir zaman müddetince şehirde hiçbir kültür kalıntısına rastlanmamıştır. Fakat aşağı yukarı 570 tarihlerinde şehrin tekrar esaslı bir yerleşmeye sahne olduğu bol seramik ve esaslı yapı kalıntılarının bulunması ile anlaşılmaktadır. Bu ikinci yerleşme aşağı yukarı Harpagos'un Batı Anadolu şehirlerini tahrip ettiği zamana tesadüf eden 545/540 tarihlerinde sona ermektedir. Bundan sonra 6. yüzyılın sonuna kadar Bayraklı höyüğünde hiçbir kültür kalıntısına raslanmamıştır. 6. yüzyılın sonuna ve beşinci asrın başına ait seramik parçaları elde edilmişse de şehrin bir daha ancak 5. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren bir yerleşme kaydettiği söylenebilir. Fakat höyüğün beşinci asır boyunca olan yerleşmesi çok ehemmiyetsizdir. Bayraklı ancak 4. yüzyılda fakir fakat kesif bir yerleşmeye yeniden sahne olmuştur. Bu devre ait üç sıra yapı katı elde edilmiştir. 4. asırda fakir bir şehir haline düşmüş olan İzmir 4. yüzyılın sonunda ve belki de 3. yüzyılın başında büyük bir şehir halinde Kadifekale'ye nakletmiştir.

Hellenler çağına ait tabakanın çeşitli katlarında elde edilen kültür kalıntılarını aşağıda ayrı kısımlar altında ele alıyoruz:

Jeometrik Devir Katları: 1948 yılında açılan ve stratigraphie durumu, yani tabaka sıralanmaları sarih ve vazih olan A ve B yarmalarında jeometrik stilde çanak çömlek elde edildi. Protojeometrik parçalar yalnız A yarmasında, ve az miktarda, gözüktüğü halde, jeometrik, geçjeometrik ve subjeometrik çanak çömlek her iki yarmada, ve bollukla meydana çıktı.

Elde edilen protojeometrik parçalar, tek kulplu, orta boy bir teskiye ve bir skyphos'a ait olup en eski jeometrik stilin son safhasına işaret etmektedirler. Son zamanlarda Miletos'ta¹ bulunmuş olan protojeometrik kap parçalarından sonra İzmir'de bulunan parçalar bu en eski Yunan çanak çömleğinin Batı Anadolu'da eksik olmadığını anlatmaktadır². Fakat bugün elde mevcut ve ancak geç bir safhaya

¹ Weickert, Bericht über den VI. Internationalen Kongress für Archäologie Lev. 25 (Solda üstteki ve onun altındaki parça).

² Doğu Yunanistan'da ve Anadolu'da, çeşitli safhalara ait jeometrik stilde seramik için bak. Rumpf, Jdl, 1933, s. 65 hş. 2; Sardes'te bulunmuş jeometrik parçalar için bk. Hanfmann, AJA. 1945 s. 578. Assarlık eserleri için bk. Kunze KB, s. 124, burada Kunze Larnakes parçalarını orientalisaat devre kadar indirir. Assarlık'ta bulunmuş seramik için: Forsdyke, Cat. of Vases I, 1, s. 218 şek. 308 Nr. 1108 1-2. (Protojeometrik) Troia'da jeometrik stil seramik hakkında Schefold güzel müşahedeler ileri sürmektedir. Jdl, 1942 s. 136. Bununla beraber Anadolu'nun jeometrik devir seramiği

ait olan Bayraklı parçaları ile Eski İzmir'in, yazılı kaynaklar tarafından 1102 yılına konan kuruluş tarihini teyit etmek henüz mümkün değildir³. İzmir'in ilk önce Aiol'lar ve onların arkasından İon'lar tarafından iskân edildiği⁴ hususundaki yazılı kaynak bilgisini de maalesef Bayraklı kazısı henüz açıklayacak durumda değildir⁵. Geçen sene,, Alyattes'in tahrip ettiği tabakaya kadar kazdığımız büyük H yarmasında bu yaz yapılacak çalışmalarla her iki meselenin müsbet veya menfi bir şekilde halledilmesine imkân aranacaktır.

Bayraklı'da jeometrik parçalar da çok bol değildir. En zengin ve en çeşitli parçalar geçjeometrik stile ait olanlardır. Dekor bakımından Sisam adası örnekleriyle yakınlık göze çarpmaktadır. İnsan figürlü tasvirlerle henüz raslanmamıştır. Bu stile ait seramik hakkında da büyük H yarmasının kazılmasından önce, henüz kesin hükümler vermek doğru olmayacaktır.

Yedinci Asır Katları: Bayraklı hafriyatında elde edilen subjeometrik ve orientalisant stillerine ait seramik parçalarının bolluğuna bakarak denebilir ki, Eski İzmir'in en parlak devri yedinci yüzyılın ortasından itibaren Lydia kralı Alyattes'in şehri tahrip ettiği 600 tarihlerine kadar (aşağıya bak) olan yarım asırlık zamana tesadüf etmektedir.

Subjeometrik stilin başlıca kab nevi olan kuşlu kâselerin bolluğu ve çeşitliliği hayret edilecek derecededir (Lev. IXa). Kuş motifine pithos yani küp büyüklüğündeki kaplardan en küçük fincan küçüklüğündeki kaplara varıncaya kadar rastlanmaktadır. Kıt'a ve Batı Yunanistan'da da⁶ yayılı bulunan bu kuşlu kâselerden Doğu Yunan bölgelerinde Price'ın zikrettiği Rhodos, Naukratis, Ephesos, Troia örneklerine⁷ bugün Keil'in bulmuş olduğu yeni bir Ephesos⁸ örneği ile Bayraklı,

hakkında bilgimiz daha çok az demektir. Nitekim Mersin'de bulunmuş olan jeometrik motifli seramiğin (LAAA, 26, 1938/1939, s. 99, 103, Lev. 46 şek. 3, 4) protojeometrik stile ait olabileceğinden R. M. Cook haklı olarak şüphe eder (JHS, 46, 1946, s. 83, hş. 143). Bu itibarla kumpf'un, Bayraklı ve Miletos buluntularından önce "Doğu Yunan jeometrik devri seramiğine kâfi derecede malik bulunuyoruz» demesi yerinde bir ifade olmadığı gibi bugün için de böyle bir mütalea yürütmek daha çok erken olur. Sisam'da da protojeometrik parçalar pek az olduğuna göre bugün için İonia'nın bu devri cidden henüz karanlıktır. (AM. 1929, s. 7).

³ İzmir'in ve İon şehirlerinin kuruluş tarihleri için bk. Cadoux, *Ancient Smyrna* s. 61.

⁴ Cadoux, *Ancient Smyrna* s. 60 ve arkası.

⁵ Ekrem Akurgal, *Smyrne à l'époque archaïque*, *Bulleten* 1946 s. 71 ve hş. 6.

⁶ Price, *East Greek Pottery* s. 1; R. M. Cook, *JHS*, 46, 1946, s. 95. hş. 224 (Korinth örneği Cook'un dediği gibi bir rozetli kâsedir).

⁷ Price, *East Greek Pottery* s. 1.

⁸ Keil, *WJH*, 1926, *Beiblatt*, 253, şek. 44.

Klazomenai⁹, Sisam¹⁰, Larisa¹¹, Miletos¹², Mersin¹³ Tarsus ve Ankara¹⁴ (Lev. A 1) örneklerini ilâve etmek mümkündür. Bunların dışında ayrıca, Malatya¹⁵, Alishar, Boğazköy ve Alacahöyük gibi merkezlerin Fryg katlarında bulunan ve Yunan vazolarından ilham alarak meydana gelmiş olan Orta Anadolu taklitlerini de zikretmek mümkündür. Boğazköy'de Phryg katında bulunmuş olan bir örneği¹⁶ Bayraklı'da bulunmuş bir Yunan örneği ile (Lev. XI b) mukayese etmek faydalı olur. Aradaki benzerliğin büyüklüğü Phryg sanatının Yunan sanatından ilham aldığına bariz bir misaldir¹⁷.

Kuşlu kâseleri imal eden merkezleri Bayraklı hafriyatından öğrenmeye imkân yoktur. Ancak Miletos'da yapılacak kazılarla bu çeşit seramik imal eden başlıca merkezin Rhodos'ta mı yoksa Miletos veya bir başka yerde mi¹⁸ olduğunu tesbit etmek kabil olacaktır. Kuşlu kâse imal eden çeşitli fabrikaların bulunup bulunmadığını ve bu çeşit seramiğin moda olduğu devrin üst ve alt sınırlarını bu yıl büyük H yarmasında yapılacak kazılarla tesbit etmek mümkün olacaktır.

⁹ Oikonomos'un Klazomenai'da yaptığı kazıda böyle parçalar bulunduğu Barnett'in neşredilmemiş bir notunda yazılıdır (Oikonomos'un kazısına ait neşriyat maalesef Ankara'da mevcut değildir).

¹⁰ Technau, AM, 1929, s. 11 şek. 2; Eilmann, AM, 1933, Beilage 43 (1-10) ve Beilage 48 (1-5) Sisam malzemesinin kısmen neşredildiği söylenmektedir. Bu itibarla kuşlu kâselerin Sisam'da neşredildiği kadar az olup olmadığını bilmek faydalı olurdu. Neşredilenler arasında geç tipler mevcut olmadığı gibi kuşlu kâselerin birer değişmiş ve geç şekilleri olan rozetli, dilli ve Iotos çiçekli örnekleri hiç mevcut değildir. Eğer bu sayılan nevi kâseler Sisam'da hakikaten mevcut değilse mühim bir meseledir. Çünkü bu hem bu çeşit skyphos'ların lokalize edilmesi, hem de tarihlenmesi için çok faydalı ip uçları verebilir.

¹¹ Kuşlu kâseler Larisa'da da hayrete degecek kadar azdır. Boehlau, Schefold, Larisa III, lev. 57 (Nr. 6-14).

¹² Ankara Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsünde Miletos'dan gelmiş bir iki parça seramik mevcut olup bunlar kuşlu kâse parçalarından ibarettir.

¹³ Barnett. LAAA, 26, Lev. 78 (Nr. 12), Lev. 80 (Nr. 1, 2, 4).

¹⁴ Makridy'nin kazdığı Ankara tümülüslerinde bulunmuş olup T. Özgüç tarafından neşredilmiş olan dört parça skyphos kırığı (Belleten 40, 1946, lev. 80, şek. 34) ilk bakışta anlaşılacağı gibi subjeometrik stil'de doğu Yunan eseridir ve Kuşlu kâse parçalarıdır. Böyle olduğuna göre Makridy'nin 3 numaralı Tümülüsünü (Belleten 1946, s. 618-619), teklif edildiği gibi 6. asra veya 6. asrın başına (Belleten 1946, s. 619 ve Belleten 1947 s. 83) değil bu kuşlu skyphos'lara dayanarak 7. asrın ikinci yarısına tarihlemek icabetmektedir. Bu kuşlu kâse parçalarını görmemiş olan Bittel Ankara tümülüslerini 7. asrın başına koymuştur. Kleinasiat. Stud. s. 101/102. Biz Makridy'nin tümülüslerinde bulunmuş olan kuşlu kâse kırıklarının 1941 de fotoğrafını almıştık, onları şimdi burada neşrediyoruz (Lev. A 1).

¹⁵ Revue Hittite et Asianique II, Lev. M. 19.

¹⁶ Bittel, Güterhock, Boğazköy (APAW 1935) Lev. 17 nr. 10.

¹⁷ Doğu Yunan sanatının Phryg sanatına tesiri konusunu basılmakta olan bir yazımızda etraflı olarak ele almaktayız.

¹⁸ Sisam adasının bu nevi seramik için bir merkez olamayacağı hususunu biraz yukarıda (hş. 10) münakaşa ettik.

Sübjeometrik stilin son safhasında meydana geldikleri anlaşılan rozetli ve dilli kâseler (Lev. IXb) Bayraklı'nın bize en mebzul surette verdiği seramik örneklerinin başlarında gelirler¹⁹. Şimdiye kadar kuşlu kâselere nazaran çok az tanınan²⁰ bu dekordaki kâseler bakımından Bayraklı bugünkü günde muhakkak ki en önde gelen buluntu yeridir. Bayraklı hafriyatı tezyinatsız ton kâseleri şeklindeki kaplardan da çok miktarda örnekler vermiştir.

Bayraklı'da ele geçen ve üzeri kırmızı renkte "dil,, süsleri ile (Lev. IXb, alt sırada soldan birinci parça) bezeli olan bir kâseye ait parçayı burada bilhassa zikretmek yerinde olur. Çünkü bu parça dilli kâselerin Batı Anadolu'da bir yerde taklit edildiğini göstermektedir. Netekim aşağıda "Rhodos,, tabakları ile "Khios,, kadehlerinin de kırmızı desenlerle süslü vazolar halinde kopye edilmiş olduğunu göreceğiz. Bu itibarla kırmızı renk deseni bir Batı Anadolu özelliği olarak kaydetmek mümkündür.

Bayraklı'da sübjeometrik ve kısmen orientalisant seramikle beraber ve aynı bollukla görünen çanak çömlek Bucchero tarzında olan tek renkli kaplardır. Bayraklı kazısında bu nevi çanak çömleğin tıpkı 2. bindeki Bayraklı seramiğinde olduğu gibi, hem gri renkli hem de kırmızı renkli örnekleri elde edilmiştir. Fakat Bayraklı Bucchero'su prehistorik devrin Bayraklı seramiği ile hemen hemen hiç bir benzerlik göstermez. Daha doğrusu, teknik, şekil, süs ve hatta renk bakımından eski seramikle hiç bir ilgi mevcut değildir. Renk bakımından gri Buccherolar tarihöncesi gri seramikten çok başkadırlar. Tarihöncesi seramiğin donukluğuna ve perdahsızlığına karşı bunlarda güzel bir perdah ve parlak bir renk mevcuttur. Hatta hamur içindeki pırıltılar da çok azalmıştır. Prehistorik devre ait seramik daha çok açık renklere meyyaldir, gri Bucchero ise daha çok koyuya bakmaktadır. Hatta geç devirlere gittikçe hem perdah güzelleşmekte hem de renk koyulaşmaktadır.

Kırmızı-devetüyü renkteki Buccherolara gelince bunlar da tıpkı gri renkteki seramik gibi az pırıltılı bir hamura sahip olup, güzel perdahlıdırlar. Daha çok devetüyü ve sarı renkler hâkimdir. Bu "kırmızı Bucchero,, seramiği gri renkli seramiğe nazaran daha az bulunmaktadır²¹. Gerek gri ve gerekse devetüyü renkteki Bucchero adı ile andığımız bu seramik, renk ve perdah bakımından Phryg seramiğine çok benzemektedirler.

¹⁹ Dilli ve rozetli kâselerin bir değişik şekli ve belki de daha geç bir nevi olan lotus çiçeği ile süslü skyphos'lar da (meselâ Kinch Vroulia, s. 140 fig. 46) Bayraklı'da mevcuttur. (Bizim Levha IXb.)

²⁰ Kinch, Vroulia Lev. 21 (nr. 6a), Lev. 25 (or. 5-12); Barnett, LAAA, 26, Lev. 78, nr. 13 (Mersis); Weinberg, Corinth, vol. VII, lev. 37 nr. 307. İzmir'de bol olarak bulunan dilli kâselerin de pek az yayılmış olmaları göze çarpmaktadır.

²¹ Gri Bucchero'ya benzeyen ve onunla beraber görünen tek renkli kırmızı seramik Gordion'da (Körte, s. 196 ve s. 205 ve arkası) ve Lesbos'un yani, Midilli'nin Antissa mevkiinde de bulunmuştur. (Lamb, BSA, 32 1931-32, s. 52).

Yunan tabakasındaki bu tek renkli seramik şekil bakımından da tarihöncesi tek renkli seramikle bir benzerlik göstermez. Tarihöncesi seramiğin kemer kulpları, diyagonal, yassı ağız kenarları, keskin profilleri Bucchero'da yoktur. Şekil, profil ve ağız kenarı bakımından daha çok geç jeometrik, subjeometrik ve orientalisant devrin kaplarına benzerlik gösterirler. Bununla beraber tarihöncesi seramikle hiç bir ilgisi olup olmadığını kesin olarak söylemek için gelecek yılların çalışmalarını beklemek zorundayız. Çünkü hiç olmazsa bazı şekillerde yerli geleneğin devam etmesi ihtimali mevcuttur²².

Şekil ve bilhassa süs bakımından Buccherolar Phryg seramiği ile yakın benzerlikler göstermektedirler. Larisa'da²³ ve Gordion'da²⁴ müşterek olan²⁵ ve madenî kapları taklit eden toprak kapların burada da mevcut olduğunu gösteren parçalar bulunmuştur. Hatta Phryg madenî kaplarından da parçalar elde edilmiştir. Bu itibarla ikinci binde Hitit dünyasına bağlı olan ve onun tesiri altında bulunan Bayraklı'nın, birinci binin başında da yine Orta Anadolu'nun kısmen tesirine maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Bayraklı geri kalan Doğu Yunan merkezleri gibi, çok renkli seramik yönünden Orta Anadolu'ya mukabil tesirde, hem de daha kuvvetli bir şekilde, bulunmaktan da geri kalmamıştır. Bunu daha aşağıda göreceğiz. Antissa'da bulunmuş olan Bucchero ile²⁶ Larisa'da bulunmuş olan Bucchero nevilerine de yakınlık mevcuttur²⁷. Fakat Bayraklı "Bucchero,,su daha çok Phryg seramiği ile orientalisant Doğu seramiğinin tesiri altındadır²⁸.

Bayraklı'nın çok bol olarak verdiği seramik nevilerinin en başında orientalisant devrin hayvan frizli kaplarına ait örnekler gelmektedir (Lev. X - XI.). Bayraklı kazısı daha şimdiden Doğu Yunan dünyasında Sisam²⁹ ve Larisa³⁰ kazılarını geçerek bu bakımdan Rhodos'dan³¹ sonra ikinciliği almış bulunmaktadır. Hayvan frizli kapların yayılışı için Pfuhl, Price³² ve Rumpf'un³³ verdiği listelere şimdi R. M. Cook³⁴ yeni ilâveler

²² Bucchero için bk. Lamb (JHS, Lii, 1932, s. 5 ff).

²³ Larisa III, Lev. 47, nr. 9.

²⁴ Körte, Gordion, s. 67, şek. 42.

²⁵ Schefold (Jdl, 1942, s. 136), Larisa ile Gordion'da gri renkteki büyük tabakların müşterek olduğunu kaydeder.

²⁶ Lamb, BSA, 32, 1931-32, s. 52, şek. 6 s. 53, şek. 7, Lev. 22.

²⁷ Larisa III, Lev. 44-48.

²⁸ Larisa'da da Phryg tesirinin önemli olduğunu Schefold belirtmektedir. Jdl 1942, s. 136.

²⁹ Technau, AM, 54, 1929, s. 18-29 Beilage XXV, Eilmann, AM, 58, 1933, s. 47 v. d. Lev. 2-3, Beilage 26, 27.

³⁰ Boehlau, Schefold, Larisa am Hermos III Lev. 16-31.

³¹ Clara, Rhodos III, IV, VI-VII.

³² Price, East Greek Pottery, s. 11-15.

³³ Rumpf, Jdl, 48, 1933, s. 55-83.

³⁴ R. M. Cook, JHS, 46, 1946, s. 83 hş. 143.

yapmıştır. Bunlara geçen yıl Klazomenai'da bulduğumuz bir iki parçayı da ilâve etmek lâzımdır.

Bayraklı'da hayvan frizli seramik en çok oinochoe, ayaklı ayaksız tabak, krater, skyphos-krater, Dinos ve pyxis şeklindeki kaplarla temsil edilmektedir.

Şimdiye kadar bir çok defa ileri sürüldüğü gibi, hayvan frizli³⁵ kapların başlıca imal merkezi hiç şüphe yok ki Rhodos³⁶ dur. Nitekim Bayraklı Rhodos'da bulunmuş bir çok kapların eş örneklerini vermiştir. Bununla beraber yine bir çek arkeologların daha önce ileri sürmüş oldukları gibi, Rhodos'dan gayri merkezlerin de mevcudiyeti muhakkaktır.³⁷ Bu arada Sisam³⁸ ve Miletos'un başlıca birer merkez olduğuna hiç şüphe yoktur. Mamafih Miletos'da evvelce bulunmuş olan malzeme³⁹ neşredilmedikçe veya orada yeni bir kazı yapılmadıkça bu hususun kesin olarak tesbit edilmesine imkân yoktur. Rhodos'dan başka ileri sürülebilecek olan bu iki merkezde yapılmış olmaları muhtemel olan vazolar dışında, Bayraklı'da gerek hamur, renk ve boyama tekniği bakımından ve gerekse hayvan figürleri ve tezyinat yönünden birbirinden farklı vazo neveleri ayırmak mümkündür. Bu nevelerden bazılarının da Anadolu'ya bağlı olduğu şüphesizdir. Astarı süt beyaza⁴⁰ kaçan bir nevi ile astarsız satıh üzerinde kırmızı renkle çalışan diğer bir nevi bilhassa zikretmek gerektir. Yukarıda kuşlu kâseler üzerinde konuştuğumuz sırada firnis'siz zemin üzerine kırmızı renkle çalışmanın Batı Anadolu atelyelerine öz bir karakter olduğunu söylemiştik. Nitekim Bayraklı'da bu çeşit vazolardan önemli miktarda bulunmuştur. Kezalik Devambez'in Rüstem Duyuran'la birlikte Karia'da Sinuri'de yani bugünkü Kalın Ağıl'da meydana çıkardığı ve şimdi İzmir Müzesi'nde saklı bulunan bir Dinos'ta da açık astar üzerinde kırmızı renkte figürler bulunmaktadır. Aşağıda Khios kadehlerinin yine böyle kırmızı renkte desenlerle kopye edilmiş örneklerinin Bayraklı'da ele geçtiği söz konusu olacaktır. Yine aşağıda Bayraklı'da yerli Anadolu tesirle-

³⁵ Bu uslûba, başlıca konusu bakımından «Yaban keçisi uslûbu» ve en mebzul bulunduğu yerler bakımından da «Rhodos uslûbu», Kamiros uslûbu, Miletos uslûbu veya Miletos-Rhodos uslûbu da denmektedir. Bu hususta bk. Haspels, Eski Yunan boyalı seramiği, s. 53. Biri «Hayvan frizi uslûbu» tabirini hem konu bakımından tatmin edici oluşu hem de imal yeri hakkında bir hüküm vermeyişi bakımından tercih ediyoruz.

³⁶ Son defa, R. M. Cook, JHS, 46. 1946, s. 94. Haspels, Eski boyalı Yunan seramiği s. 52.

³⁷ Schefold, (Orient, Hellas und Rom, Francke Verlag Bern 1949 s. 142 ve Jdl, 57, 1942, s. 124 v. d.) Knidos'u da bir merkez olarak kabul eder.

³⁸ Technau bir Sisam-Ephesos nevi ayırmağa muvaffak olmuştur (AM, 1929, s. 22). Biz buna daha çok Ephesos veya Ephesos-Miletos nevi demeyi tercih ederdik. Meselâ bk. Hogarth, Ephesus, s. 229, şek. 56. Süslü kareleri seven bu tarzın Phryg seramiği ve şark elbiseleri ile olan yakınlığına aşağıda temas edeceğiz.

³⁹ Bu hususta bk. R. M. Cook, JHS, 46, 1946 s. 94 hş. 214.

⁴⁰ Schefold (Jdl, 57, 1942, s. 131) güzel ve kısmen haklı olan bir müşahede ile Anadolu'nun içine girildikçe astarın beyazlaştığını kaydeder.

rinin konuşulması sırasında sarımsı zeminin de Batı Anadolu seramiğine ait bir özellik olduğu hususu açıklanacaktır.

İzmir'in bir merkez olup olmadığını söylemek henüz erkendir, bununla beraber İzmir'in kaba ve basit örnekler imal etmiş olduğunu daha şimdiden söylemek mümkündür. Alyattes'in tahrip etmiş olduğu tabakada bulunmuş olup henüz kullanılmağa fırsat kalmadan yepyeni bir şekilde tahribe uğramış olan iki kab muhtemel olarak izmir şehrinde imâl edilmişlerdir.

Bayraklı hafriyatı çok vazih bir Stratigraphie durumuna malik olduğu için, tarihlenmeleri bakımından arkeoloji literatüründe büyük münakaşalara⁴¹ yol açan hayvan firizli kapları şimdi oldukça tatmim edici bir kronoloji sırasına koymak mümkün olacaktır. Bayraklı'nın yedinci asır katları arasında protokorinth ve korinth seramiğinin bulunması bu imkânı sağlayan tarihleme unsurlarından biridir. Fakat Bayraklı'da daha mühim ve esaslı tarihleme imkânları elde edilmiştir: aşağıda etraflı bir şekilde izah edileceği gibi, Bayraklı höyüğü yedinci yüzyılın sonunda veya 600 tarihlerinde Alyattes tarafından tahrip edilen sonra aşağı yukarı bir çeyrek asır boyunca tamamiyle terk edilmiş ve takriben 570/560 seneleri civarında yeniden esaslı bir iskâna kavuşmuştur. Stratigraphie'nin büyük sarahat ve kesinlikle verdiği bu durum sayesinde arkaik Yunan sanatının bu münakaşalı devri için şimdi sağlam ve inanılır zaman ölçüleri kurmak mümkündür.

Şurasını daha şimdiden söylemek lâzımdır ki, A ve B kademelerinin örnekleri 600 tarihlerine kadar yan yana beraber görünmektedirler. H yarmasında Alyattes'in tahrip ettiği tabaka içinde fırça ile çizilmiş figürleri ihtiva eden A kademesi vazoları bulunduğu (Lev. X a) gibi, fırça ile beraber kazıma tekniğini kullanan B kademesine ait vazolar da bulunmuştur. (Lev. X b) Ondan başka H yarmasında, 1948 yılı çalışmalarında açılan yarmalarda olduğu gibi, Alyattes'in tahrip ettiği bu tabaka içinde, erken korinth devrine ait parçalar da elde edilmiştir. Bu itibarla hayvan firizli vazolarda, B kademesinin 600 tarihlerinde başlamış olduğu yolundaki, daha önce ileri atılmış, mütalealar ufak bir farkla teyid edilmiş bulunmaktadır⁴². Bununla beraber şimdi Bayraklı kazısına

⁴¹ R. M. Cook (BSA, 34, 1933-34, s. 2, n. 1 ve JHS, 46, 1946, s. 93 hş. 209) Elinor R. Price'in A ve B safhalarına ayırarak yaptığı tasnifi (East Greek Pottery s. 11-15) tadil ederek hayvan frizli vazoların yeni bir tasnifini yapmıştır. Al Mina'da bulunmuş olan hayvan frizi uslûbu parçalarını tetkik eden ve bu nevi seramiği en iyi etüd etmiş arkeologlardan biri olan M. Robertson da R. M. Cook'un mütaleasına iştirak eder (JHS, 60, 1940, s. 8). Maruf Alman arkeologlarından Rumpf ise Doğu Yunan seramiği üzerinde çok esaslı hükümler vazedan makalesinde hayvan frizli uslûb için pek vazih olmayan bir tasnif yapmış (Jdl, 48, 1939, s. 55-58), Schefold da onun fikirlerine katılmıştır (Jdl, 57, 1942 s. 125 v. d.). Aynı konuda tezyinat motiflerini ele alarak, Homann-Wedeking (Archaische Vasenornamentik s. 14 v. d.) çok güzel müşahedeler yapmağa muvaffak olmuştur.

⁴² Bu hususta bk. R. M. Cook, JHS, 46, 1949, s. 93, s. hş. 209; M. Robertson, JHS, 60, 1940, s. 8.

dayanarak bu ikinci kademenin en geç yedinci yüzyılın sonunda başlamış bulunduğunu ifade etmek daha doğru olacaktır.

Bayraklı'daki A kademesine ait malzemeyi zaman bakımından iki safhaya⁴³ ayırmak mümkündür. Başka mahallerde bulunmuş olan hayvan frizli vazoların Bayraklı malzemesi ile mukayesesi neticesinde A kademesinin 6 ıncı asrın başında da devam etmiş olduğunu söylemek kabildir. Fakat 6 ıncı asrın ilk çeyreğinde görünen bu hayvan frizli vazoları A kademesine ait bir üçüncü safha mı, yoksa sadece ikinci safhanın devamını teşkil eden bir seri mi addetmek lâzım geldiği hususunu tayin etmeyi ilerideki çalışmalarımıza bırakıyoruz.

Bir az önce en aşağı yedinci yüzyılın sonundanberi A kademesi ile muvazi gittiğini söylemiş olduğumuz B kademesine gelince, onu da zaman bakımından birbirini takip eden iki safhaya ayırmak mümkündür. Bayraklı'da yedinci yüzyılın sonuna ait olan B kademesi örneklerinin başka mahallerde bulunmuş olan vazolarla mukayesesi, bu ikinci kademenin.biri az korinth'leşmiş, öteki çok korinthleşmiş olmak üzere zaman bakımından birbinden farklı iki safhaya ayrılabilceğini anlatmaktadır. Bayraklı hafriyatının ortaya koyduğu mühim bir meseleye bir daha işaret etmek gerektir. Bu da kazıma tekniğinin Doğu Yunan seramiğinde, şimdiye kadar sanıldığından daha önce başlamış olması keyfiyetidir. Alyattes'in tahrip ettiği tabaka arasında kazıma yolu ile yapılmış kapların bulunması, onların hiç olmazsa 7. yüzyılın sonunda moda olduklarına işaret eder. Bu yeni tekniğin ilk defa ne zaman kullanılmış olduğunu bu yaz yapılacak çalışmalarda kesin olarak tesbit etmemiz çok mümkündür.

Bayraklı hafriyatı hayvan frizli vazoların B kademesine ait alt sınırını da vermektedir. 575 tarihlerinde başlayan iskân katları (aşağıya bak) arasında orientalisant stilin hayvan frizli vazolarına ait hiç bir parçanın bulunmayışı bize bir terminus ante quem kazandırır. Bu itibarla Homann-Wedeking'in Rhodos mezarlarında korinth aryballos'larına dayanarak çizmiş olduğu son hududun doğruluğu teyit edilmiş oluyor demektir⁴⁴. Bununla beraber onun kullandığı "6 ıncı asrın ilk üçlüğü,, sözü yerine şimdi, Bayraklı kazısı neticelerine göre, "6 ıncı asrın ilk çeyreğinin sonu,, şeklinde bir ifade kullanmak daha doğru olacaktır.⁴⁵

⁴³ A kademesini 2 müteakip safhaya ayırmayı ilk defa R. M. Cook tecrübe etmiştir (BSA, 34, 1933-34, s. 2 hş. 1 ve JHS, 46, 1946, s. 93. hş. 209).

⁴⁴ Homann-VCedeking, Archaische Vasenornamentik, Athen 1938, s. 14.

⁴⁵ Denebilir ki kuvvetli Attika tesiri ile 570 tarihinden sonra hiç bir Rhodos eseri artık İzmir'e gelmemiştir. Böyle bir mütalea doğru olmakla beraber, bu takdirde bir iki parçanın olsun bulunması beklenirdi. Nitekim yedinci asrın sonuna kadar Bayraklı, Rhodos'dan başka Korinth şehrinin malını idhal ettiği halde, Alyattes'in tahribinden sonra kurulan yeni yerleşmede korinth eserleri moda olmaktan çıkarlar. Fakat böyle olmakla beraber Bayraklı'da bir iki genç Korinth parçası bulunmuştur. Aynı şekilde eğer hayvan frizi uslubu ile çalışan atelyeler 570 senelerinde de mevcut olsalardı onlardan bir iki parça olsun Bayraklı'da bulmamız gerekirdi.

Bayraklıda "Vroulia,, tabaklan bulunmamıştır. 6 ıncı asrın ilk üçlü-ğünde görünmeğe başlayan ve asrın ikinci yarısı içine kadar moda olan bu tabakların⁴⁶ Bayraklı'da bulunmayışlarını, İzmir'in Atina şehrinin tesiri altına girmesi ile olduğu kadar, bu çeşit tabakların idhal edilecek nefasette olmayışları ile de izah etmek mümkündür.

Geçen sene Alyattes'in tahrip ettiği tabakaya kadar kazdığımız büyük H yarmasında bu yaz derinliğine ve genişliğine çalışmağa devam edeceğiz. Hayvan frizi üslûbunun orta ve ilk safhalarına ait örneklerin kronolojisi ancak bu sene yapılacak çalışmalardan sonra kesin bir şekilde belirecektir.

Altıncı Asır Katları: Bayraklı hafriyatı Alyattes'in sebep olduğu tahribatı vazih olarak ortaya çıkarmış bulunmaktadır. 1948 yılında açılan A, B ve C yarmalarında bu tahribatı çeşitli şekillerde tesbit etmek mümkün olmuştur. 1949 yılında açılan büyük H yarması da Lydia kiralının şehri ne genişlikte yıktığına dair daha büyük ölçüde bilgi vermiştir (Lev. II-V). Tahribe uğrayan evlere ait duvarların kerpiç kısımları tamamen yıkılmış olup taş kısımları bir çok yerlerde olduğu gibi durmaktadır (Lev. II, III a). Altıncı asırda tamamlanıp yeniden kullanılmış olan yerlerde yedinci asır plânlarını olduğu gibi (Lev. IV-V) bulmak mümkün olmuştur. (Bu konuya aşağıda mimarlık kalıntıları bahsinde devam edilecektir).

Böylece daha önce Miltner'in de aşağı yukarı teyit etmiş olduğu tarihî hadiseyi⁴⁷ Bayraklı kazısı vazih ve kesin bir şekilde tesbit etmiş bulunmaktadır. Fakat Bayraklı hafriyatının asıl iki mühim neticesi şudur: 1. Alyattes'in İzmir'i tahrip etmesi, Miltner'in doğu Yunan seramiğine ve umumî tarihî mülâhazalara dayanarak verdiği 575 tarihinde⁴⁸ vaki olmamış, bu hadise Erken-Korinth⁴⁹ eserlerin yardımı ile en geç 600 tarihinde ve belki de yedinci asrın son on senesi içine giren bir yılda cereyan etmiştir (yukarıya bak). Bu kesin tarih doğu yunan seramiğinin tarihlenmesi için değer biçilemeyecek kadar mühim bir dayanak noktasıdır. 2. Lydia kiralının tahribinden sonra İzmir'liler şehirlerini yazılı kaynakların⁵⁰ bildirdikleri ve Miltner'in de⁵¹ bunu kabul ettiği gibi, 400 yıllık bir müddet için değil, ancak 30 sene müddetle terk etmişler ve onu, tekrar bir kuşak boyunca iskân etmek üzere aşağı yukarı 575 tarihlerinde (aşağıya bak) yeniden ve esaslı bir

⁴⁶ Kinch, Vroulia s. 175 v.d.; Homann-Wedeking, *Archaische Vasenornamentik* s. 15.

⁴⁷ İzmir'in Alyattes tarafından tahrip edilmiş olduğunu Herodotos kaydeder (I, 16).

⁴⁸ Miltner, WJH, 27, Beibl. 188.

⁴⁹ Bu hususta daha önce bk. John. M. Cook, JHS, 67, s. 24-26.

⁵⁰ Lydia'luların İzmir'i tahribinden sonra sakinlerin şehri 400 sene müddetle terkettiklerini Strabon (XVI, 646) kaydeder.

⁵¹ Miltner, WJH, 26, Beibl. 188. Bu hususta ayrıca bk. Cadoux, *Ancient Smyrna* 86, hş. 3.

şekilde tesis etmişlerdir. Bayraklı hafriyatının verdiği bu netice sayesinde, doğu yunan seramiğinin tarihlenmesi için birincisinden daha az değerli olmayan yeni bir kesin tarih elde edilmiş bulunuyor demektir.

Altıncı asır tabakası C yarmasında iki ve H yarmasında ise bir tek mimarî kat vermiştir. Zaten bu tabakanın ömrü az olmuştur. Tabakanın yukarı sınırını C yarmasında bulunan Vurva nevi ayaklı krater tayin etmektedir (Aşağıya bak). H yarmasında aynı katlarda bulunan bir Lakonia tabağı parçası ile yine bir Lakonia kraterine ait parçalar, çeşitli Atina şehri seramiği, Kleinmeister Schale'leri ve nihayet bir çok nevilere ayrılan Klazomenai seramiği ile daha başka nevi siyah figür tekniğindeki Batı Anadolu Yunan çanak çömleği bu tabakanın aşağı yukarı 575-545 arasında 30 seneyi aşmayan bir yerleşmeyi ihtiva ettiğini açıklamaktadır. Atina şehri mamulâtından olan seramikten hiç bir parçanın 540 dan aşağıya tarihlenemeyeceğine⁵² ve bu tarihlere girebilecek bir yapı katının bulunmayışına göre, bu 6. asır tabakasının aşağı yukarı 545/540 tarihlerinde nihayet bulması ve ilk kültür kalıntılarında ancak 6 ıncı asrın sonuna ait bir iki Atina şehri mamulâtı⁵³ ile karşılaşılması keyfiyetini İran kumandanı Harpagos'un 545 tarihlerinde Batı Anadolu şehirlerini tahrip etmesi hadisesi ile izah etmek yanlış olmayacaktır. İzmirli bu İran kumandanının gelişi sırasında, Lydia kiralı Alyattes'in yarım asır önce yaratmış olduğu büyük dehşet ve korkunun yaşayagelen tesiri ile olacak, şehirlerini daha terk etmişlerdir. Bayraklı höyüğünde 540-510 tarihleri arasındaki 30 senelik bir müddete tesadüf eden zamana işaret edecek hiç bir yapı katına hattâ hiç bir kültür kalıntısına raslanmamasını başka türlü izah etmek mümkün değildir.

Kıt'a Yunanistan'dan ve daha başka Hellen merkezlerinden idhal edilmiş Seramik

Protokorinth ve Korinth stilde seramik: Kıt'a Yunanistandan idhal edilmiş seramiğin en eski örnekleri Korinth şehri mamulâtı tarafından temsil edilmektedir. Gerek 1948 ve gerekse 1949 senesi çalışmalarında oldukça önemli miktarda Protokorinth ve Korinth stilde seramik parçaları elde edilmiştir.

Protokorinth stilin en çok kotyle şeklindeki kap parçalarına raslanmaktadır. 8. asrın ilk dörtlüğünün başına yani 725 civarına tarihlenen ince uzun şekilli ve ağız kenarında kuş motifi ile süslü

⁵² John M. Cook'un bana bildirmek iütfunda bulunduğu göre Beazley İzmir malzemesi içinde 6. asrın ortası ile sonu arasında tarihlenebilecek hiç bir Atina şehri mamulâtı bulamamıştır.

⁵³ Yine John M. Cook'un bana bildirmek iütfunda bulunduğu gibi Beazley Bayraklı malzemesi arasında bulunan ve bir kaç ata ait ayakları ihtiva eden bir Atina amphorai parçasını 6. asrın sonuna tarihlemektedir.

güzel kotyle'lerden⁵⁴ elde edildiği gibi bunların nisbeten basık boylu ve desenleri daha az itinalı olup Protokorinth stilin çeşitli safhalarına⁵⁵ ve kısmen de erken korinth safhasına⁵⁶ ait olan geç örneklerine de bol olarak raslanmıştır.

Bayraklı'da bu güzel ve zarif kotyle'lerin doğu Yunan âleminin herhangi bir yerinde yapılmış olmaları lâzımgelen⁵⁷, taklitleri de mevcuttur. Kezalik ince bir işçilik gösteren bazı pyxis kapakları da bariz Protokorinth tesiri göstermektedirler.

Bayraklıda Protokorinth seramiğinin en kıymetli neveleri olup, insan ve hayvan figürleriyle süslü olan birinci sınıf örneklerine henüz raslanmamıştır. Bununla beraber hususî kıymeti haiz olan bu vazolar iyi muhafaza edildiklerinden dağınık parçalarının bulunması nisbeten zordur. Fakat bu yaz büyük H yarmasının kazılması sırasında çeşitli Protokorinth örneklere raslanması çok muhtemeldir.

Korinth stili de Bayraklı'da önemli miktarda temsil edilmektedir. Fakat şimdiye kadar bu stilin erken safhasına ait bir çok ve geç safhasına ait de bir iki parça ele geçtiği halde⁵⁸ orta safhasına ait örnekler hiç raslanmamıştır. Korinth seramiğinin Bayraklı'daki bu emsalsiz durumu Alyattes'e ait tahribatın en geç 600 tarihlerinde yapılmış olduğunu kesin bir surette tesbit etmemize yaramıştır. Erken Korinth safhasına ait örnekler arasında 1948 yılında meydana çıkan ve Komast figürleriyle süslü olan fevkalâde güzellikte bir Alabastron⁵⁹ ile bir tarafı bir Typhon figürü (Lev. XII b) , öbür tarafı ise iki elinde birer kuğu kuşu taşıyan Artemis figürü (Lev. XII a) ile tezyin edilmiş bulunan toparlak şekilli bir Aryballos⁶⁰ bilhassa zikredilmeğe lâyiktirler. Bunlara, aynı nefasette olup bu yıl elde edilen ve yaban keçisi figürleri ile süslü olan bir iki Aryballos parçasını da ilâve etmek mümkündür.

Alyattes'in tahrip ettiği tabaka içinde bulunan bu Korinth seramiği bize Herödot'un kaydettiği tarihî hadisenin, yukarıda da işaret edildiği gibi, kesin tarihini vermektedir. Yuvarlak şekilli Aryballos'u tezyin eden iki figürden gerek Typhon ve gerekse Artemis muhakkak ki Korinth safhasına aittirler ve bu safhanın da en geç örnekleri olmamak gerektirler. Payne'e göre Typhon ilk defa geç Protokorinth ile erken

⁵⁴ Böyle bir örnek için bk. Weinberg, Corinth VI, 1, s. 39 No. 123 şek. 14, Lev. 17.

⁵⁵ Weinberg, Corinth VI, 1, Levha 18 No. 139. Weinberg'in verdiği listeden başka şimdi yeni bir Anttissa örneğini de zikredebiliriz (Brock, BSA, 44, lev. 18, şek. 10).

⁵⁶ Weinberg, Corinth VI, 1, Levha 33, No. 245, 246.

⁵⁷ Protokorinth taklitlerine Al Mina'da da raslanmıştır. Robertson JHS, 60,-1940, s. 19, şek. 8 b-d. Protokorinth seramiğini taklit eden merkezler için bk. Ibid. s. 18.

⁵⁸ Bu çeşitten olan bir kaç parçadan ibaret örneğe hafriyat sırasında James Brock dikkat nazarını çekmiştir.

⁵⁹ Bk. John M. Cook, JHS, 47, s. 24-26.

⁶⁰ Bu hususta bk. John M. Cook, JHS, 47, s. 24-26.

Korinth arasındaki geçiş safhasında⁶¹ ortaya çıkar ve yedinci yüzyılın sonuna ait Korinth vazolarında bol olarak gözüktür⁶². Payne'in neşrettiği geçiş ve Erken-Korinth safhalarına ait örneklerle⁶³ Scheuerleer müzesindeki Orta-Korinth safhasına ait bir örneği⁶⁴ Bayraklı Typhon'u ile mukayese edersek vazomuzdaki figürün en aşağı yedinci yüzyılın sonundan olduğu kanaatine varırız. Çünkü Amyx'in isabetle söylediği gibi⁶⁵ elbiselerin zenginliğine nazaran bir nisbi kronoloji kurmak mümkündür. Bayraklı örneği çok zengin ve süslü bir elbiseye malik olan Scheuerleer koleksiyonundaki Typhon figürüne nazaran çok daha az mütekâmil bir tip arzettiği gibi nisbeten zengin olan Erken-Korinth örneğinden çok daha az sade olan geçiş safhasına ait örneğe yakınlık gösterir. Bu itibarla bu Typhon figürü yardımı ile Aryballos'umuzu en geç yedinci yüzyılın sonuna koymak için bir ipucu elde etmiş bulunuyoruz, demektir. Yine Amyx'in koyduğu aynı ölçüye göre hareket ederek Bayraklı Aryballos'undaki⁶⁶ Artemis figürünün haiz olduğu sadeliği gözönünde tutarak aşağı yukarı aynı tarihe işaret eden bir netice kazanmaktayız. Diğer taraftan Bayraklı figürlerindeki nisbeten az itinalı olan çizilişi de gözden uzak tutmadığımız taktirde Aryballos'umuz için daha eski bir tarih aramaktan imtina etmemiz ve kısaca onu yedinci yüzyılın sonuna koymamız doğru olacaktır.

Protokorinth ve Korinth stillerinin Bayraklı'da önemli miktarda bulunmuş olması arkaik devir Yunan tarihi üzerine bir az daha fazla ışık serpmektedir. Protokorinth seramik Al Mina'da da aşağı yukarı Bayraklı'daki gibi ve belki de bir az daha önce başlamaktadır⁶⁷. Robertson Al Mina'daki Kyklad adalarına ait seramiği Protokorinth örneklerden daha eski bulmakta ise de, arada büyük bir fark gözetmemektedir⁶⁸. Böylece Protokorinth seramiğini Al Mina gibi mühim bir merkezde VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bulmaktayız. Al Mina'da çok bol olan hayvan frizli üslûba ait Doğu Yunan vazo parçaları ancak yüz sene sonra, yedinci yüzyılın ikinci yarısında bu şark limanının piyasasında görünmektedir⁶⁹.

Bu itibarla Korinth şehri Kyklad merkezleri ile beraber şark pazarlarını ilk fetheden Yunan şehirlerinden biridir. Bu meseleye kısa bir

1

⁶¹ Payne, *Necrocorinthia*, s. 76.

⁶² *İbid.* s. 77, hş. 2.

⁶³ *İbid.* Lev. 15, şek. 4, 5, 10 ve Lev. 24 şek. 1.

⁶⁴ Pf uhl. Muz, şek. 66; *Geschichte des Kunstgewerbes*, herausgegeben von Bossert, s. 179 şek. 3.

⁶⁵ Amyx, *Corinthian Vases in the Hearst Collection at San Simeon*, University of California Publication in Classical Archaeology vol. 1, No. 9, s. 220.

⁶⁶ *İbid.* s. 220 ve hş. 88.

⁶⁷ Robertson, *JHS*, 60, 1940, s. 16-17 ve 21.

⁶⁸ *İbid.* s. 21.

⁶⁹ *İbid.* s. 8 v. d.

müddet önce neşrettiğimiz bir etüdde ehemmiyetle işaret etmiştik^{69a}.

Protokorinth stilindeki seramik şimdiye kadar Anadolu'da, Troia⁷⁰, Larisa⁷¹, Gordion⁷², Boğazköy⁷³, Mersin⁷⁴ ve Al Mina'da⁷⁵, Korinth stilindeki seramik ise Payne'in listesinde zikredilen, Ephesos, Myrina, Bergama, Neandria, Aigai, Troia, Sardis. Gordion'dan başka⁷⁶ Larisa⁷⁷ Mersin⁷⁸, Al Mina⁷⁹ ve Sinop'da⁸⁰ da bulunmuştur.

Anadolu'nun daha bir çok yerlerinde bulunduğu şüphe etmediğimiz Protokorinth ve Korinth stillerindeki seramiğin İzmir'de bulunuşu Batı Anadolu'nun sekizinci yüzyılın sonunda kıt'a Yunanistanı merkezlerine ne kadar bağlı olduğunu anlatmaktadır. Anadolu'daki Doğu Yunan merkezleri ve onların tesirleri altında kalan ve Yunanlı olmayan yerli Anadolu merkezleri de sekizinci yüzyılın sonundan itibaren Yunan modasına yavaş yavaş ayak uydurmaktadırlar. Anadolu'ya Yunan san'atının başka çeşit tesirler de icra etmiş olduğu meselesine aşağıda temas edilecektir.

Biraz önce Bayraklı'da, Protokorinth stilinin ilk safhasına ait örneklerin taklitlerine bile Taslandığını söylemiştik. Bu itibarla yalnız geç devirdeki doğu orientalisant stilinin değil, onun en erken safhasının da ana vatanın tesiri altında olduğunu görüyoruz. Ancak bu devirdeki Protokorinth taklitleri, öz karakterdeki Doğu Yunan eserleri ile yanyana yer almakta, ve Doğu Yunan tarzına henüz tesir etmemektedir. Bununla beraber yedinci yüzyılın ortalarına doğru, figürlü vazoların ortaya çıkması ile Doğu Yunan tarzındaki vazolar korinth'leşme emareleri göstermeğe başlamaktadır. Nitekim Payne, orta Protokorinth eserleri ile hayvan frizli üslûptaki Doğu Yunan seramiğinin çeşitli örnekleri arasında mevcut bulunan yakınlığa işaret etmişti⁸¹. Öyle anlaşılıyor ki yedinci yüzyılın sonunda ve altıncı yüzyılın başında Doğu Yunanistan'da büyük tesirler icra eden Korinth seramiği, Protokorinth stilin meydana çıktığı devirdenberi Yunan âleminin şark pazarlarını fethetmişti. Böylece yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Yunan san'atında bir korinth'leşme başladığını ve onun altıncı asrın başında en yüksek noktasına eriştiğini söylemek mümkündür. Öyle ki,

^{69a} Ekrem Akurgal, *Späthethitische Bildkunst*, 145 kş. 289.

⁷⁰ Schliemann, *Ilios* s. 615, şek. 1444; Schmidt, *Trojan. Altertümer*, s. 186.

⁷¹ Larisa'da geç Protokorinth seramik: Larisa III, 171; Schefold, *Jdl*, 1942, s. 138.

⁷² Körte, *Cordion*, s. 86, şek. 174.

⁷³ Otto, *MDOG*, 78, 1940, s. 50, Şek. 10, nr. 6, ve s. 49.

⁷⁴ Barnett, *LAAA*, 26, 1939 s. 110, Lev. 78 nr. 1-4, 7, 11.

⁷⁵ Martin Robertson, *JHS*, 60, 1940, s. 16. Lev. 4 nr. a-d.

⁷⁶ Payne, *Necrocorinthia* s. 186-187.

⁷⁷ Larisa III, s. 171.

⁷⁸ Barnett, *LAAA*, 26, 1939, s. III, Lev. 78, nr. 5, 6, 8-10.

⁷⁹ M. Robertson, *JHS*, 60, 1940 s. 16.

⁸⁰ Ankara Müzesinde Sinop'tan gelen Korinth arvbillos'ları vardır.

⁸¹ Payne, *Protokorinthische Vasenmalerei* s. 17, lev. 32.

Bayraklı'da bulunan Hayvan frizi üslûbundaki bazı parçalar tamamiyle ilk Korinth nevindeki vazoların özelliğini taşımaktadır. Enteresan olan cihet yalnız dekorun değil, hamurun bile kopye edilmesidir. Yalnız dikkati çeken bir nokta varsa, o da konu ve kap şekli bakımından Doğu Yunan örneklerinin yerli geleneğe bağlı kalmış olmalarıdır.

Şurasını da önemle belirtmek lâzımdır ki, yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Doğu Yunan merkezleri, yani Rhodos, Miletos ve Sisam, yavaş yavaş Korinth şehrinin ticaretini ellerine geçirmeğe başlamışlardır. Onlar Korinth'in masnuatını ve sanat modasını taklit ediyorlar, fakat Doğu Akdeniz sahilleriyle Karadeniz kıyılarının piyasasında Korinth şehrini çok arkalarında bırakarak hâkimiyeti ellerinde buldurluyorlardı. Al Mina'da ve Bayraklı'da Hayvan frizli üslûbtaki vazoların miktarı çağdaşları olan Erken-Korinth stilindeki vazolara nazaran mukayese edilmeyecek kadar fazladır. Bunun kumaş ve kıymetli madenden yapılmış eşya bakımından da böyle olduğuna şüphe yoktur. Yalnız şu var ki Hayvan frizli üslûbun merkezleri olan Rhodos, Miletos ve Sisam tarafından yedinci asrın ortasındanberi tesis edilen bu hâkimiyet, 6. yüzyılın ikinci dörtlûğü başında Atina şehri tarafından devir alınacaktır.

Atina Seramiği: Bayraklı'daki en eski Atina şehri seramiğini Sophilos'un atelyesinden çıkmış olan büyük ayaklı krater temsil etmektedir. Beş sıra hayvan frizinden başka Helena ile Menelaos'un düğününü tasvir eden bu güzel ve fevkalade eser, C yarmasında 6. asrın ortalarına doğru tahribe uğramış bir evin enkazı içinde parça parça bulunmuştur. Bu krater 6 ıncı asrın ilk üçlûğünde eserler yapmış olan Sophilos'un vazoları arasında zaman bakımından orta bir durum arzeder⁸². Bayraklı'da onunla çağdaş olacak başka Atina şehri eseri yoktur. Geri kalan önemli miktardaki Atina şehri eserlerine ait parçaların en eskileri 560 tarihlerine kadar çıkmaktadırlar⁸³. Bunların ekserisi Kleinmeisterschale'ler olup en genç örnekleri 540 tarihinden aşağı değildirler. Bayraklı'da bunlardan başka ele geçen Atina seramik parçalarının hiç birini 6. asrın sonundan yukarıya tarihlemek mümkün değildir⁸⁴. Böylece Atina idhalâtı seramiğinin bu durumu, yukarıda 6 ıncı asır tabakaları adını verdiğimiz paragrafta ileri sürdüğümüz gibi, Bayraklı höyününün 545/540 tarihleriyle aşağı yukarı 510 tarihleri arasında metruk kaldığını vazih bir şekilde anlatmaktadır.

⁸² John M. Cook, Bayraklı'daki kraterin Sophilos'un kendi imzasını taşıyan Akropolis parçaları (AM, 62 1937. Lev 51 ; Pfuhl MuZ, III, şek. 202) ve Marathon tümülüsünde bulunmuş olan Amphora (AM, 1937, lev. 60) ile yakın benzerlik gösterdiği kanaatindedir.

⁸³ John M. Cook'un bana bildirmek lutfunda bulunduğu gibi.

⁸⁴ Bayraklı'da bulunmuş olan ve üzerinde bir kaç at ayağı görünen bir Amphora parçacığını Beazley'in 6. asrın sonuna tarihlediğini, John M. Cook bana bildirmek lutfunda bulunmuştur.

Bir az önce sözü geçen 6. asrın sonu parçalarından başka Atina şehri mamulâtına ait bir iki vazo kırığını John M. Cook Beşinci asrın başına koymaktadır. Bayraklı'daki malzeme arasında yine John M. Cook'a göre 480—450 arasına giren önemli miktarda seramik mevcuttur. Bunlar arasında yarıya yakın parçaları elde edilmiş olan ve John M. Cook'un Niobid'ler⁸⁵ ustasının eski eserleri arasına koyduğu Volut'lu kreter'i bilhassa zikretmek lâzımdır. Yine kendisine göre Bayraklı'daki diğer Atina şehri mamulâtından küçük bir grup beşinci asrın ikinci yarısına ve büyük bir kısım da aynı asrın sonuna aittir. Bayraklı'da bulunan Atine şehri malzemesinin en büyük ve esaslı kısmı ise, dördüncü asır masnuatına ait örneklerdir. (Dördüncü asır kültür katları için aşağıya bak).

Görülüyor ki, Eski İzmir şehri aşağı yukarı 6. asrın ilk üçlüğünün başından ve bilhassa 560 tarihlerinden itibaren kuvvetli bir surette Atina şehrinin tesiri altına girmiş bulunmaktadır. Ayrıca, Bayraklı'da elde edilen çeşitli Batı Anadolu şehirlerinin atelyelerine ait siyah figürlü Doğu Yunan vazolarının çoğunda gerek hamur, renk ve gerekse kap şekilleri ve canlı cansız motifler bakımından Atina vazo sanatının derin tesirleri göze çarpmaktadır (aşağıya bak). Atina vazoculuğunun bu kuvvetli tesirleri, yukarıda söylediğimiz gibi, İzmir'in ve hiç şüphe yok ki daha bir çok Doğu Yunan merkezlerinin 6. asrın ikinci dörtlüğünden itibaren kültür ve ticaret bakımından esaslı bir şekilde Atina şehri hâkimiyetine girdiğini anlatmaktadır. Böylece, daha önce Papaspyridi Karusu'un dediği gibi,⁸⁶ yazılı kaynakların anlattıklarına uygun olarak Atina şehrinin 6 ıncı asrın başından itibaren bütün Hellen âlemine tesir icra etmeğe başladığını Arkeoloji alanında da tesbit etmek mümkün olmaktadır.^{86a}

6. asrın ilk dörtlüğünde başlayan bu Atina sanat tesiri 6. asrın ortasında ve sonunda bütün Anadolu'da devam eder; Türk müzelerinde bulunan çeşitli Atina mamulâtı vazolar bunun delilidir. Fakat Atina şehrinin rakipsiz kültür, ticaret ve siyaset hâkimiyeti ancak 478/477, tarihinde aktedilen Attika-Delos deniz birliği'nden sonra başlayacaktır.⁸⁷

⁸⁵ Söz konusu olan Volutlu krateri John M. Cook, hafriyat sırasında, Niobid'ler ustasına ait olduğunu ileri sürmüştü. Sonradan bana mektupla bildirdiğine göre Beazley de bu eseri, Cook gibi Niobid'ler ustasının eseri ad etmektedir. Bu ressam için bk. Haspels, Eski Yunan Boyalı seramiği s. 182-185.

Prof. Haspels'in en yeni duruma göre yazdığı bu kıymetli kitabın Aşkıl Akarca Türk arkeolojisine örnek olacak derecede pürüzsüz ve çok güzel bir nslûpla, vukufu bir tercümesini yapmıştır. Gerek müellife ve gerekse mütercime bu büyük ve başarılı çalışmaları için her Türk Arkeologu gibi biz de candan müteşekkirimiz.

⁸⁶ Papaspyridi-Karusu, AM, 62, 1937, s. 131.

^{86a} Altıncı asrın başına ait bir Atina Hydriasi parçaları Sisam'da da bulunmuştur. AM, 1937, s. 135 Nr. 5 ve Buschor, Meermänner s. 17 şek. 12 (SBAW 1941).

⁸⁷ Bu konuda bk. Arif Müfit Mansel, Ege ve Yunan Tarihi s. 275-282,

Lakon Seramiği: Bayraklı'da Lakon seramiği de elde edilmiştir. Bir Lakon tabağı parçasından başka ağız kenarı Maeander motifi ile süslü ve üzerinde figür tasvirleri olmayan bir krater'e ait parçalar da elde edilmiştir. John M. Cook Bergama müzesinde de bir Lakon seramik parçası bulmuştur. Böylece şimdiye kadar Anadolu'da bulunmuş olan Ephesos, Sardis ve Gordion örneklerine⁸⁸ bir Ailois merkezinden gelmiş olması lâzım gelen Bergama parçası ile Bayraklı parçaları ilâve edilmiş olmaktadır. Lakon seramiğinin Batı Anadolu'da bulunması Arkeoloji için büyük bir yenilik olmakla beraber bir süpsiz değildir. Çünkü daha önce Sisam'da da Lakon seramiği bulunmuş olup bunun sebepleri ve manası Kunze tarafından çok güzel bir şekilde ifade edilmiştir^{88a}

Naukratis - Khios Seramiği: Doğu Yunan dünyasına ait yedinci yüzyıl orientalisant seramiğine yukarıda yedinci asır katları kısmında temas edilmişti. Burada Doğu Yunan seramiğinin umumiyet itibariyle yedinci asır tekniği ile çalışan bir nevine ait olup Bayraklı'da ele geçen örnekleri üzerinde kısaca durulacaktır.

Bayraklı'da, önceleri Naukratis⁸⁹, sonraları da Rumpf, Lamb ve Homann-Wedeking'in incelemeleriyle doğru olarak Khios⁹⁰ yani Sakız adası seramiği adı ile anılan çanak çömleğin gerek A safhasından gerekse B safhasından önemli miktarda örnekler elde edilmiştir.^{90a} Doğu Yunan seramiğinin hayvan frizli üslûbunun ilk örneklerinde olduğu gibi sivri uçlu madeni kalemlerle yapılan kazıma tekniğini tanımayaa ve canlı figürleri yalnız konturları ile çizen Naukratis A safhası Bayraklı'da oldukça bol olarak bulunmuştur. Önemli olan cihet bu A safhası Naukratis seramiğinin şimdi Bayraklı hafriyatı yardımı ile kesin bir şekilde tarihlenmiş olmasıdır. Bayraklı hafriyatı A safhasındaki Naukratis seramiğinin 6. asrın ortalarına kadar kullanılmış olduğunu ortaya koymuştur.

Bayraklı'da bu çeşit zarif kaplar⁹¹ müteaddit yerlerde siyah figür tekniğindeki Atina ve Doğu Yunan seramiği ile beraber bulunmuşlardır (Lev. XVI). Böylece yedinci yüzyıl tekniği ile çalışan A safhasına ait bu kadehlerin 6. asrın ortasına kadar kullanıldıkları meydana çıkmıştır. Bayraklı hafriyatının kesin olarak ortaya koyduğu bu yeni

⁸⁸ E. A. Lane, BSA, 34, 1933-34, s. 180.

^{88a} Kunze, AM, 59, 1934, s. 99-100.

⁸⁹ Price, East Greek Pottery, s. 15-19.

⁹⁰ Lamb, BSA, 35, 1934-35, s. 159; BSA, 32, 1931-32, s. 59. Asıl merkezin Naukratis olmayıp Khios olduğu hususunda ilk fikirleri öne süren Rumpf'dur (AM, 1920, s. 167, hş. 1). Bu konu üzerinde ve bu seramik hakkında Homann-Wedeking de çok güzel fikirler ileri sürmüştür. (Archaische Vasen-Ornamentik s. 27-30).

^{90a} Khios seramiğinden Larisa'da da bulunmuştur. (Larisa, III, Lev. 57 nr. 23, 24 s. 171-172).

⁹¹ Bu nevi kadehlerden iki güzel Örneği şimdi Dikaios neşretmiş bulunmaktadır (JHS, 66, 1946, s. 5-7, Lev. 1).

sonuç Doğu Yunanistan seramiğinde eski yerli tekniğin uzun bir zaman yaşadığını ve seramik nevilerini bu tekniğe göre tarihlenmenin artık doğru olmayacağını sarıh bir dille anlatmaktadır⁹². Esasen yukarıda, hayvan frizli üslûp tarzındaki seramik için de durumun aşağı yukarı buna benzer olduğunu söylemiştik.

Khios kadehlerinin 6. asır ortasına kadar kullanılmış olması büyük bir sürpriz olmakla beraber daha önce Kamiros'da bulunmuş olan ve bu çeşit kadehleri taklit eden kapların mevcudiyeti esasen böyle bir duruma işaret etmekte idi. Naukratis-Khios kadehlerinin şeklini aynen taklit eden bu Kamiros'da bulunmuş örneklerde⁹³ hem eski tezyinat motifleri devam etmekte, hem de 6. asrın 2. yarısına ait kıvrımlı elbiseler giyen, siyah figür tekniğinde tasvirler mevcut bulunmaktadır.

Şunu da önemle ilâve etmek lâzımdır ki Bayraklı'da kazı ile elde ettiğimiz kesin neticeyi Rumpf bundan 30 sene önce güzel bir görüşle tespit etmiş bulunuyordu. Onun kadeh ayaklarının gösterdiği gelişme bakımından yaptığı müşahedelere göre söz konusu olan yüksek ayaklı Khios kadehlerinin 6. asrın ortalarına doğru tarihlenmesi lâzım geliyordu⁹³. Nedense şimdiye kadar gözden kaçmış olan bu ince görüşlü stil müşahedeleri böylece kazma küreğinin yardımı ile otuz sene sonra teyid edilmiş bulunmaktadır.

Güzel Khios kadehlerinin doğu yunan âleminde sevildiğine dair Kamiros'daki taklitlerden başka Bayraklı'da bulunmuş bir diğer eser de şahadet etmektedir. 1948 çalışmaları sırasında 6. asrın 2. üçlûğüne ait eserlerle birlikte bulunmuş olup açık beyaz astar üzerine kırmızı renkte desenle tezyinat gösteren bir parçadan anladığımıza göre Khios kadehleri Batı Anadolu'da da, henüz bilmediğimiz bir yerde, taklit edilmiştir. Kırmızı renkle çalışmanın Batı Anadolu'ya ait bir özellik olduğunu yukarıda müteaddit yerlerde açıklamış bulunmaktayız.

Siyah figürlü Doğu Yunan vazoları

Bayraklı kazısının en faydalı neticelerinden biri de siyah figür tekniğindeki Doğu Yunan vazoculuğunun çeşitli nevilerine ait örnekler vermiş olmasıdır. Bunlar arasında Mısır'da olduğu kadar muhtelif Batı Anadolu şehirlerinde ve bilhassa Klazomonai'da bulunmuş nevilerin⁹⁴

⁹² Kinch, Vroulia, Lev. 46 ; Kunze (AM, 1934, s. 82 hş. 1) bu kadehin Khios kadehlerinin geç bir stili olup olmadığını kabul etmekte mütereddittir; fakat buna artık şüphe kalmamıştır.

⁹³ Rumpf, AM, 1920, s. 166-168). Ayrıca Homann-Wedeking de isabetli bir şekilde (Archaische Vasenornamentik s. 28-29) Naukratis kadehlerinin söz konusu olan nevilerini (JHS, 1924, levha 5-6) altıncı yüzyılın 2. dörtlûğüne tarihlenmiştir.

⁹⁴ Klazomenai nevi seramik için: Pfuhl, MuZ. s. 171-179; Price, East Greek Pottery, s. 27-28 Greifenhagen, AA, 1936 şek. 34-35. Haspels, Eski Yunan Boyalı seramiği, s. 77-78; Ayrıca Schefold (Orient, Hellas und Rom, a. 143) F. Brommer'in neşrettiği (B. Arch. Alex. 33, 1939, 287 v. d.) iki Klazomenai parçasını zikreder. Ayrıca bk. Lârisa III, Lev. 58 şek. 1.

eşlerinden bollukla elde edilmiştir (Lev. XIVa). Bunların dışında şimdiye kadar tanınmamış nevilere de önemli miktarda çeşitler meydana çıkarılmıştır. Bu arada Pontus vazoları adı ile anılan vazo nevine de yakın benzerlikler gösteren büyük bir pyxis kapağı (Lev. XIVb) bilhassa zikredilmelidir⁹⁵. Ayrıca kalite bakımından ikinci ve üçüncü derecede olan bazı vazo neveleri de vardır.

Buraya kadar saydığımız neveler Kıt'a Yunanistan'ın siyah figür tekniğinde yapılmış vazolarına ait olmakla beraber hamur, astar dekor ve stil bakımından tamamiyle İon karakterini haizdirler. Bir de bunların dışında hamur, renk ve teknik bakımından olduğu kadar tezyinatın ve figürlerin çizilişi yönünden de büyük Attika tesirleri gösteren ve Bayraklı'da önemli miktarda temsil edilen bir grup mevcuttur ki bunu da biri eski öteki yeni olmak üzere iki kısım altında mütalea etmek mümkündür. Bunlardan eski olanı Attika'nın Vurva stili tarzındaki örneklerini taklit eder. Bilhassa Sophilos'a ait vazolarda görülen arslan ve siren figürlerinin saç şekilleri bu Doğu Yunan örnekleri tarafından kopye edilmiştir. Bayraklıda yarım düzüneden fazla güzel parça ile temsil edilen bu kısım eserleri aşağı yukarı 570-560 sıralarına yerleştirmek mümkündür.

Kuvvetli Attika tesirleri gösteren ikinci kısım parçalar ise daha çok Kleinmeisterschale'lere⁹⁶ ve daha başka çeşit vazolara aittirler. Bunları da Attika örneklerinden ayırmak ekseriya güç olmaktadır. Fakat onları donuk zeminleri ve az parlak Firnis'leri ile olduğu kadar nisbeten itinasız çizilmiş detayları ile de Atina şehri örneklerinden ayırmak yine mümkün olmaktadır. Bu ikinci kısım eserleri 560/540 tarihlerine koymak ve içlerinden bazılarının da Phokaia gibi İon veya Kyme gibi Aiolis şehirlerinde yapılmış olduklarını kabul etmek yanlış olmasa gerektir.

Doğu Yunan özelliğini haiz olan grup içinde boynuz biçimli ve ince ucu bir koç başı ile nihayet bulan Rhyton gerek tam olarak ele

⁹⁵ Fakat bu güne kadar malûm olan Pontus nevi vazo örnekleri (Ducati, Pontische Vasen s. 7 v. d.) Etrüsk'lü bir karakter taşımak bakımından Bayraklı örneğinden farklıdır. Ancak Pontus sınıfının en eski örnekleri (meselâ Pfuhl MUZ şek. 155-156 : Ducati, op. cit. lev. 1-2) Bayraklı örneğine oldukça yakındır. Fakat bu İtalya örneği dahi kuvvetli Etrüsk tesirleri göstermektedir. Bununla beraber Bayraklı'daki bu ve buna benzer örnekler Pontus sınıfı vazoları yapan atelyeyi Batı Anadolu'dan İtalya'ya hicret etmiş bir ustanın kurduğunu sarıh bir şekilde anlatmaktadırlar. Caere vazolarını yapan ustanın da Batı Anadolu'dan hicret etmiş olduğu meselesi için N. Plaoutine'in, R. A. 1941 II 5-21 ve REG. 55, 1942, 161 - 189 da yazmış olduğu yazıyı henüz göremedim. (Schfold, Orient, Hallas und Rom, s. 143). Larisa'da bulunmuş bir parça da (Larisa III Lev. 58 şek. 24) Söz konusu olan Batı Anadolu atelyelerinden birine aittir. Bu Larisa parçasının benzerleri Bayraklı'da mevcuttur.

⁹⁶ İon tarzındaki «küçük ustalar» ın yaptığı kylix'ler için: Kunze, AM 1934, s. 81 - 122, Lev. VI - IX, Beilage VI - XI. Ayrıca bk. Haspels, Eski Yunan Boyalı

geçmiş bulunması ve gerekse haiz olduğu şekil bakımından eşsiz⁹⁷ olması münasebetiyle bilhassa zikredilmeğe lâyıktır. Rhyton (Lev. XVa) un sathını süsleyen içi beyaz noktalı balık pulu şeklindeki tezyinat aslında 6. asrın başına ait Rhodos vazolarının kullandığı bir süsleme çeşidi olmakla beraber Klazomenai nevindeki vazo mektebinin de bollukla kullandığı bir motiftir. Bayraklı'da elde edilen seramik arasında düzünelerce adette balık pulu tezyinat ile süslü parçalar mevcuttur (Lev. XV b). Kjellberg'in Urla'da yani Klazomenai'da elde ettiği ve şimdi kaybolan amphora parçasında da⁹⁸ içi beyaz noktalarla süslü balık pulu tarzındaki tezyinata raslanır. Klazomenai eserlerine Rhodos örneklerinden⁹⁹ gelmiş olduğuna şüphe olmayan bu motif daha sonra Fikellura nevindeki vazolar tarafından da kullanılmıştır. Aynı motif Bibliotheque Nationale'deki bir Fikellura amphora'sında¹⁰⁰ bulunduğu gibi, Sisam'da elde edilmiş Fikellura parçalarında da¹⁰¹ mevcuttur. Balık pulu tarzındaki bu tezyinat şimdiye kadar bir kısım Arkeologlar¹⁰² tarafından Klazomenai nevi vazoculuğun, diğer bir kısım Arkeologlar¹⁰³ tarafından ise Fikellura nevine ait seramik tarzının özel bir motifi olarak kabul edilmektedir. Halbuki bu motif Rhodos, vazoculuğundan Klazomenai atelyelerine, onlardan da Fikellura ustalarına intikal etmiş ve böylece Doğu Yunan seramiğinin birbiri arkasından yaşamış olan bir süsleme motifi olmuştur. Nitekim Rhodos Klazomenai ve Fikellura atelyelerinde aynı motif detay bakımından birbirinden ayrı özellikler arzeder. Söz konusu olan motif Doğu Yunan atelyelerinin birbiriyle münasebetlerine işaret eden yeni bir delildir; nitekim yanyana çizilmiş hilâllerden ibaret süsleme tarzı da söz konusu olan her üç atelyenin aynı şekilde özel olduğu kadar müşterek bir motiftir.

Sırası gelmişken burada Fikellura vazo grubu üzerinde de bir iki söz söylemek isterdik. R. M. Cook¹⁰⁴ Miltner'in Bayraklı'da yapmış olduğu sondajlarda elde edilmiş seramiğin Viyana Müzesi'ndeki koleksiyonunda 6. asrın hemen ortasından sonraya tarihleyebileceği bir

Seramiği, s. 75 - 77. Attika tarzındaki «Küçük usta kylix'leri» için bk. Beazley, JHS, 52, 1932 s. 167 - 204 ve Haspels, op. cit. s. 99 - 101.

⁹⁷ Koç başlı Rhyton'lar umumiyetle bardak şeklindedirler, bu hususta bak: Mazimova, Les vases plastiques dans l'Antiquite, şek. 103 ve bilhassa: CVA, France, Fascicule 15, 669, Levha 29 şek. 3 (354).

Boynuz şekilli ve koç başlı Rhyton için geç bir örnek Louvre Müzesinde bulunmaktadır. CVA, France, Fascicule 15, 679, Levha 30, şek. 4 (379).

⁹⁸ A.A. 1936, s. 378, şek. 23 (sağdaki parça).

⁹⁹ CVA, France, Fascicule 7, 289 Levha 5 şek. 2.

Berlin Müzesinde bulunan bir misale de Blinckenberg, Lindos, s. 308 - 309 işaret etmektedir.

¹⁰⁰ Ridder, Vases peints, Bibl. Nat. Lev. I nr. 30.

¹⁰¹ AM, 54, 1929, Beilage XVI, şek. 2, 3.

¹⁰² Prinz, Funde aus Naukratis s. 45, 48.

¹⁰³ Blinckeuberg, Lindos s. 308/309.

¹⁰⁴ R. M. Cook, BSA, 34, 1933-34, s. 89, hş. 4.

Fikellura parçası bulunduğunu kaydetmektedir. Halbuki biz iki senelik çalışmalarımız sırasında Fikellura parçalarına hiç raslamadık. Bu grup eserler Larisa'da da mevcut değildir¹⁰⁴. İzmir müzesinde bulunan bir iki parça Miletos'dan gelmiştir¹⁰⁵. Sardis'de ve çeşitli Yunan eserleri vermiş olan Gordion'da da hiç bir Fikellura parçasına raslanmamıştır¹⁰⁶. Ephesos'da da R. M. Cook'a göre yalnız bir tek Fikellura parçası bulunmuştur¹⁰⁷. Sakız ve Midilli adaları ile Aiolis mintakasında¹⁰⁸ bu çeşit seramiğin hiç bulunmayışını Kunze ve R. M. Cook, Şimal - Batı Anadolu'nun yani Aiolis bölgesinin Rhodos kültür çevresinin tesiri dışında kalması ile izah ederler¹⁰⁹. Fikellura grubu seramiğin Sisam¹¹⁴, Miletos¹¹¹ ve Rhodos'da bol olarak bulunuşu ve Şimali Batı Anadolu'da bulunmayışı Kunze'nin ve R. M. Cook'un mütalealarını haklı göstermektedir. Nitekim aynı grup vazolar Miletos'un bir kolonisi olan Sinop'da da¹¹² mevcuttur¹¹³. Bu itibarla Bayraklı'da hiç bir Fikellura parçası bulamamızı bu siyasî durumla izah etmek mümkündür. Zaten 6. asrın 2. dörtlüğünden itibaren Eski İzmir şehrinin tamamıyla Attika tesiri altına girdiğini yukarıda izah etmiştik. Bu itibarla İzmir'de Fikellura seramiğinin bulunmayışını Attika'nın çok ağır basan rekabeti ile izah etmek mümkündür. Bununla beraber İzmir'de Fikellura seramiği ile çağdaş¹¹⁴ olabilecek, yani 540-510 tarihlerine sokulabilecek Atina mamulâtı parçalar da bulunmamıştı. Bu sebeple Eski İzmir'in 6. asrın 2. çeyreğinden itibaren Rhodos'un tesirinden çıkıp Attika'nın kültür nüfuzuna girdiğini önemle ileri sürmekle beraber, Bayrakh'da Fikellura seramiğinin bulunmayışını¹¹⁵,

¹⁰⁵ ibd. s. 85 ve s. 98. ¹⁰⁶ ibid. s. 89. ¹⁰⁷ ibid.

¹⁰⁸ Yalnız Elaia'da bir amphoriskos bulunmuştur, ibid. s. 85.

¹⁰⁹ Kunze (AM, 1934, s. 81-82) Rhodos ve Sisam'da Aiolis merkezleri ile şimali İon ve Aiolis şehirlerinin masnualının yani Klazomen ve Khios eserlerinin az olduğunu buna karşılık Aiolis ve şimal İon şehirlerinde Rhodos ve Sisam eserlerinin meselâ Fikellura seramiğinin hiç bulunmadığını isabetle kaydeder. R. M. Cook da aynı sene zarfında neşrettiği Fikellura seramiğini etüd ettiği makalesinde Aiolis bölgesinin Rhodos kültür çevresi dışında kaldığını söyler (BSA, 1933/34 s. 89).

¹¹⁰ Sisam'da, ilk defa sanıldığından (Technau, AM, 1929, S. 6, Beilage XVI şek. 2-4) fazla Fikellura elde edilmiştir. Bu hususta bk. Kunze, AM, 1934, s. 118, Beilage X-XI; Homann-Vedeking, (Archaische Vasenornamentik, s. 22) Kunze'nin neşrettiklerinden başka daha yeni parçaların bulunduğunu kaydeder. Homan-Vedeking (op. cit, s. 23) Sisam'daki Fikellura Kylix'lerinin, Rhodos'ta Fikellura mahallinde bulunmuş olanlardan farklı olduklarına işaret ederek bu konuda güzel müşahedelerde bulunmuştur. Ayrıca onun AM, 1940, 28-35 deki mütaleası da çok güzeldir.

¹¹¹ İzmir Müzesindeki parçalar (R. M. Cook, BSA, 34, s. 85 ve s. 89).

¹¹² Ankara Müzesinde 1941'denberi kapalı duran sandıklar içinde çeşitli Doğu Yunan seramiği ve bu arada bir Fikelleura Amphorası mevcut olduğunu o zaman kaydetmiştim.

¹¹³ Mersin'de de Fikellura parçaları bulunmuştur. LAAA; 26, s. 114, Lev. 78 şek. 19-20.

¹¹⁴ AM, 1940, s. 30-32.

¹¹⁵ Bu hususta ayrıca bk. Robertson, Greek and Roman Architecture 2, s. 297 v.d.

bu devre girebilecek yapı mevcut olmaması ile olduğu kadar, höyüğün bu zamana tesadüf eden müddet zarfında iskân edilmemiş olması ile de izah etmek lâzım geldiği kanaatindeyiz.

Şunu da kaydetmek lâzımdır ki Fikellura nevi vazolar deyince biz Homann-Wedeking gibi¹¹⁵ daha çok 6. asrın 2. yarısına ait Rhodos'ta yapılmış olması lâzım gelen harcıâlem eserleri göz önünde tutmaktayız.

Bu itibarla Kunze'nin isabetle tesbit etmiş olduğu gibi (AM, 1934, Beilage 3-4 ve XI, S. 81, hş. 4, S. 118 v. d.) Fikellura vazoları ilk defa Sisam'da meydana gelmişlerdir ve en güzel örneklerini orada 6. asrın 2. dörtlüğünde vermişlerdir. Fakat Homann-Wedeking'in dediği gibi, 6. asrın 2. yarısında Sisam'daki bu vazo nevinin yeni ve daha çok imalât yapan bir kolu Rhodos'ta çalışmağa başlar. İşte biz de Fikellura deyince bu nevi vazoları kasetmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

Mimarlık eserleri

Şehir suru ve şehir yapıları: Bayraklı hafriyatı iki senedenberi yapılan çalışmalarla Doğu Yunan kültürünün mimarlık eserleri bahsinde esaslı ve yeni bilgiler edinmemize imkân vermiştir. Eski İzmir şehrine ait sur hakkında elde edilen neticeler bilhassa çok mühim olmuştur. Biz burada yedinci yüzyılın sonunda Eski İzmir şehrini çevirmiş olan surdan bir parçayı neşretmekle iktifa ediyoruz (Ley. III b). Çok İtinâlı ve temiz bir işçiliğe malik olan bu polygonal örgülü duvar Batı Anadolu'da şimdiye kadar malûm olmuş Yunan duvarlarının en güzeli ve en eskisidir.

Bayraklı'da geçjeometrik devre ait yapılar dahi elde edilmiş olmakla beraber, hafriyatımızın en değerli neticelerinden biri Eski İzmir'in en parlak devri olan yedinci yüzyılın ikinci yarısına ait hususî evlerin ortaya çıkarılmış olmasıdır. Alyattes'in yaptığı tahribat ve 6 ıncı yüzyılın ikinci dörtlüğünde şehirlerine yeniden dönen İzmirlilerin harabe halindeki temel ve duvar kalıntıları üzerinde yapmış oldukları yenilikler ve ilâveler, yedinci asra ait bir evin prüzsüz olarak sarîh plânını elde etmemize mani olmuştur. Bununla beraber, bu duruma rağmen gerek şehir plânı bakımından ve gerekse hususî evlerin plânı yönünden oldukça önemli bilgi edinmemiz mümkün olmaktadır. C yarmasında Alyattes'in tahrip ettiği yangın tabakası içinde ve altında bulunan bir ev nisbeten sarîh bir plân arz etmektedir. Bir kere şurası muhakkaktır ki, evler iç içe sıralanmış 3 - 4 büyük ve geniş odadan ibarettir. Yani Langhaus "uzun ev,, plânı hâkimdir. Bunu C yarmasındaki büyük evde olduğu gibi H yarmasındaki aşağı yukarı aynı büyüklükte olan diğer bir evde de vazih ve sarîh bir surette görmek mümkündür. Plân Megaron tipindeki evlerde olduğu gibi Langhaus sisteminde olduğu halde evde yalnız

dar cepheden değil aynı zamanda ve bilhassa geniş cepheden de girildiği anlaşılmaktadır. Bayraklı evlerindeki bu bir sıraya dizilmiş üç dört odadan bir tanesini yazılı vesikaların arkaik evler için de kabul ettikleri Aule adındaki üstü açık hayat olarak da kabul etmek mümkündür.¹¹⁵ Duvarların alt kısımları güzel polygonal örgü ile işlenmiş olup taştandır. Üst kısımları ise kerpiçtendir. C yarmasında bu kerpiç kısmı profil üzerinde sarıh olarak görmek mümkündür. Duvarın bütünü, büyük ve gayri muntazam taşlardan yapılmış ve duvarın kendisinden daha geniş olan bir kaide üzerinde oturmaktadır. Langhaus tipindeki bu evler höyüğün dört ayrı yerinde aşağı yukarı şimal cenub istikametinde yer almışlardır. Böylece şehir plânının şimal-cenup istikametinde ve H yarmasındaki durumdan edindiğimiz kanaate göre müstakim bir hat halinde uzanan sokaklara göre tertiplenmiş olduğunu daha şimdiden söyleyecek durumdayız. Bununla beraber henüz hiç bir yerde tam ve vazıh olarak bir yedinci asır sokağı tesbit etmek mümkün olmamıştır. Buna karşılık evlerin birbiri ile olan münasebeti bakımından enteresan neticeler müşahade etmek kabildir. C yarmasında tam bir evden başka diğer üç eve ait kısımlar vazıh olarak görülmektedir (Şekil 1). I numaralı evin dış duvarları tamamiyle C yarmasının içine isabet etmiştir. II numaralı evin ise yarmanın batı kenarında arka cephe duvarı ile bir yan duvarını görmek mümkündür. III numaralı evin ancak Doğu-Güney köşesinden bir küçük kısmı, IV numaralı evin ise yalnız bir odasının üçte biri yarma içine tesadüf etmiştir (Lev. II, III a).

I Numaralı evi II numaralı evden, Hellenistik devirdeki Bergamalıların kullandığı bir tabirle söylersek, aşağı yukarı 60 santim genişliğinde bir Peristasis ayırmaktadır.¹¹⁶ Bu Peristasis, Hellenistik devirdeki düşünce ile, yani rutubete mani olmak, hava cereyanını temin etmek gibi sıhhî sebeplerle yapılmış olabileceği gibi, bir evin, diğer bir yapının duvarına yaslanmaması gibi mülkî hukukun korunması düşüncesiyle de âdet hükmüne girmiş olabilir. Eski İzmirli Peristasis adını verdiğimiz bu dar boşluğu hiç bir yerde ihmal etmemektedirler. Nitekim III numaralı ev II ve IV numaralı evden, IV numaralı ev de III ve I numaralı evden aynı şekilde 60 santimetre genişliğinde böyle birer Peristasis ile ayrılmaktadır (Lev. II. III a).

C yarmasında I ve II numaralı evler arasındaki peristasis'de yer yer, arzani istikamette konmuş küçük duvarlar mevcuttur. Bunlar hiç şüphe yok ki, birbirine komşu olan iki evin duvarlarını destekledikleri gibi peristasis'lerin hayvanlara lüzumsuz sığıntı yeri teşkil etmelerine de mani olmaktadır.

Bu küçük arzani duvarcıklar bizim için bir evin diğer bir evden

¹¹⁶ Bergama kitabîlerinden öğrendiğimize göre şehirde yapılacak olan yapıların hepsi kayalardan 50 santimetre uzakta inşa edilmek mecburiyetinde idiler (Pauly-Wissowa, Pergamon maddesi).

önce mi yoksa sonra mı yapıldığını anlatmağa yarayacak bir özelliği haizdirler. Meselâ I numaralı ev II numaralı evden daha sonra inşa edilmiştir. Çünkü I numaralı evin şimal batı köşesinden çıkan bu peristasis seddi bu evin şimal duvarının batıya doğru bir devamıdır. Yani I numaralı ev yapılırken bu peristasis seddi önceden düşünülmüş ve evin şimal duvarı batıya doğru 60 santim uzatılmıştır. Nitekim bu sed duvarcığı II numaralı evin doğu duvarına kaynamış olmayıp dayanmıştır. Böylece I numaralı evin II numaralı evden daha sonra yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu sed duvarlarının diğer bir özelliği de onların rast gele bir yerde değil de, kaide olarak hep yan duvarların uzatılması ve öteki evin yan duvarına bağlanması ile meydana gelmiş olmalarıdır. Bunu I ve II numaralı evler arasında üç noktada tesbit etmek mümkündür. Bu da inşa tekniği bakımından gayet doğrudur. Çünkü bu sed duvarcıkları en çok bu mahallerde destek vazifesini görmek imkânına maliklerdir. Zaten böyle bir sed duvarcığının sağlam olabilmesi için bir yere kaynamış olması da şarttır. Bu itibarla onun bir arzani duvardan çıkması bir nevi mecburiyettir. Durum böyle olduğuna göre I numaralı eve paralel olan II numaralı ev aşağı yukarı onun oda taksimatına maliktir.

Gerek peristasis adını verdiğimiz bu aralıklar ve gerekse sed duvarcıkları mimarî tarihi bakımından Bayraklı hafriyatının bize kazandırdığı enterensan neticelerdir. İzmirli 6. ve 4. asırlarda da arzani sedlerle kapanmış Peristasislere önem vermişlerdir. H yarmasında yedinci asırdaki bu âdetin 4. asır içlerine kadar devam etmiş olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur.

Yedinci asır evlerinin geniş odalarında su ve zahire saklamağa mahsus küplere raslanmıştır (Lev. II). Aynı devrin İzmirliilerinin temizliğe çok riayet eden insanlar olduğunu da anlıyoruz. Kazılan yerlerin höyükte işgal ettikleri sahanın küçüklüğüne nazaran elde edilen altı yedi banyo teknesine ait parçalar yedinci ve 6. asırlardaki İzmirliilerin yıkanmaya çok önem verdiklerine işaret etmektedir. Ortalama 120 santimetre büyüklüğündeki bu pişmiş topraktan mamul banyo teknelerinin birisi yedinci asra ait hususi bir "banyo odası,,nda, bir tanesi de 6. asırda kullanılmış olan bir evin bir odasında bulunmuştur. Bu tekneler oturularak yıkanmak için yapılmıştır. Ayakların konacağı yer bir az daha alçak olup suyun akması için bir kaç delik bulunmaktadır.

1949 yılı çalışmaları sırasında höyüğün şimal kısmında şehir duvarının takip ettiği yolun aranması sırasında ikmal edilmemiş büyük sütun gövdeleri ve çok temiz işçilikte duvar kalıntılarına raslanmıştır. Aynı mahalde fayansdan mamul şark ithalâtı küçük eserler ve 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilen Korinth seramiği ile önemli miktarda terrakota figürçük parçaları elde edilmiştir. Bütün bu kalıntıların anlattığına göre bu mahalde İzmir şehrinin mabedi veya herhangi bir büyük mu-

kaddes yapısı bulunmaktadır, 1950 yazında bu mahalın kazılması ele alınacak işlerin başında gelmektedir.

6. asırdaki yerleşme, yukarıda çeşitli yerlerde belirttiğimiz gibi, ancak 575 ten 545 tarihine kadar sürmüştür. 6. asrın ikinci yarısına tarihlenilebilecek bir yapı katı bulunmamıştır. 4. asra kadar raslanan diğer yapı kalıntıları da şimdilik zikredilecek bir önemi haiz değildir. 6. asrın ikinci dördlüğü uzunluğunca devam etmiş olan iskâna ait evler aşağı yukarı yedinci yüzyılın Alyattes tarafından tarip edilmiş enkazının tamir ve ikmalinden meydana gelmiştir. Bu itibarla mimarî tarihi bakımından hiç bir yeniliğe sahip değildir. Bu devirde duvarlar baştan savma yapılmışlardır. Onları yan yana veya üst üste durdukları 7. asır duvarlarından ayırmak çok kolaydır.

4. asır yapılarına gelince: onların da bu kısa raporda zikredilecek önemli bir noktaları olmadığını söylemek lâzımdır. Bu devirde¹¹⁷ Bayraklı sönük bir kasaba haline düşmüştür¹¹⁸. Yalnız şu kadarını kaydetmek lâzımdır ki, Bayraklı hafriyatı dördüncü asra ait çatı kiremitlerinin vazih bir şekilde etüd edilmesine imkân vermiştir.

Mezar anıtları: Eski İzmir şehrine ait mezarlığın yerini aşağı yukarı bulmuş olduğumuzu sanmaktayız. Yamanlar'ın Bornova düzlüğüne inen eteklerindeki tümülüs'lerden biraz daha aşağı seviyede müteaddit yerlerde Klazomenai lâhdi şeklinde, fakat ya tamamiyle tezyinatsız veya sadece basit çizgi süslerinden ibaret toprak sandukalar ele geçmiştir. Ayrıca Bayraklı kasabacığının bulunduğu tepenin Güney-Doğu eteklerinde ve Bayraklı höyüğünün şimalindeki tarlalarda gerek Klazomenai lâhdi şekilli sandukaları ve gerekse düzgün taşlardan yapılmış mezar odacıklarını ihtiva eden mezarlara raslanmıştır. Bunlardan başka Bayraklı kasabacığının bulunduğu tepenin eteklerinde bir de geç devre ait figürlerle tasvir edilmiş bir Klazomenai lâhdi bulunmuştur. Nekropolis'e ait çalışmalarımız henüz sistematik olmaktan çok uzaktır. Önümüzdeki çalışma aylarında Eski İzmir mezarlığının itinalı bir şekilde tetkik edilmesine çalışılacaktır. Bununla beraber höyük üzerindeki hafriyatın devamı müddetince Nekropolis'in sistematik bir şekilde ele alınması daima güç olacaktır.

Küçük mezarlar üzerinde yapılacak çalışmalardan başka tümülüs'lerin de ele alınması gerekmektedir. Nitekim 1948 yılında henüz tama-

¹¹⁷ Son zamanlarda Batı Anadolu'nun 4. asra tesadüf eden devri bilhassa mimarlık kalıntıları bakımından geniş bir şekilde ele alınmış bulunmaktadır. Larisa'daki (Larisa am Hermos I) çalışmalarından sonra şimdi Kolophon (Holland, Hesperia XIII, 1944, s. 91-171) hafriyatı da neşredilmiş bulunmaktadır. Ayrıca Prof. Axel Persson'un Labranda'da Prof. Louis Robert'in Amyzon kalesinde yaptığı kazılar bilhassa mühim neticeler vermiştir. Labranda'da Pytheos'un eserleri ile yakınlık gösteren İon nizamında evvelce malûm eserler esaslı bir tetkike tabi tutmuş, Amyzon kalesinde ise büyük bir sürpriz olarak bir Dor mabedi bulunmuştur.

¹¹⁸ İzmir ve civarının 4. asırdaki durumu için bk. Ekrem Akurgal, Smyrne à l'époque archaïque et classique s. 78-80.

men soyulmamış olduğunu sandığımız küçük mezarlardan ikisini ve ortanca boylardan birisini (Lev. VII a) araştırdık. Küçük mezarlardan bir tanesinde (Lev. VII b) 5. asrın sonuna ait fayanstan mamul bir Fenike Alabastron'u ile Attika mamulâtı bir Amphoriskos, diğerinden ise dördüncü asra ait bir Attika vazocuğu, aşağı yukarı tam kaplar halinde, elde edildi. Böylece bugüne kadar tarihleri üzerinde çok münakaşa edilen¹¹⁹ Eski İzmir mezarlarının hiç olmazsa bir kısmını tarihlemek mümkün olmuştur. Bilindiği gibi bugüne kadar yapılan çalışmaların hiç birisinde mezar içinde tarihlenebilecek vazolar elde edilmemiştir¹²⁰. Bu itibarla Bayraklı hafriyatı bu bakımdan da çok faydalı bir netice sağlamış bulunmaktadır.

Elde edilen Attika vazocukları ile fayans Alabastron, içinde buldukları mezarların kesin bir şekilde tarihlenmelerine yaradıkları halde, bu küçük mezarlar kendi civarlarında bulunan öteki tümülüslerin tarihi bakımından bir hüküm vermemizi maalesef sağlayamamaktadırlar. Çünkü bu küçük mezarlar mukayeseye esas olabilecek mimarî bir karaktere sahip değildirler. Bu itibarla büyük boydaki monumental mezarların tarihlenmeleri için evvel emirde küçük kale yanındaki polygonal örgülü tümülüs (Lev. VI a) ile içlerinden bir tanesi dromoslu (Lev. IVb) olan çifte tümülüsleri araştırmak lâzım gelecektir. Bu üç büyük tümülüsün Tantalos tümülüsü gibi soyulmuş olduğuna hiç şüphe yoktur. Fakat mezar soyucular umumiyetle kıymetli madenden yapılmış eşyayı alıp götördükleri halde vazo gibi mezar hediyelerine ya hiç dokunmamakta veya onları mahallerinde tahrip etmektedirler. Bu itibarla bu üç mezardan hiç olmazsa vazo kırıklarına raslanması çok mümkündür. Her üç mezar bugün büyük bir taş yığınından ibarettir. Bu taşların atılması ve mezar yerlerinin açılması zahmetli olduğu kadar çok masraflı bir iştir. Vakit ve para bulunduğu taktirde bu üç mezarın temizlenmesi ve plâna alınması her halde çok faydalı bir iş olacaktır, kanaatindeyiz. Bilhassa küçük kale yanındaki tümülüsün polygonal, çifte tümülüslerin ise rectogonal tarzda oluşu, yâni iki ayrı teknik karakter taşıması kendilerinden başka Krepisli mezarların tarihlenmeleri için sağlam birer mukayese örneği olmak durumundadırlar.

Tümülüsler kazılmadığı veya temizlenemediği müddetçe, şimdilik anıtlar hakkında eskiden ileri sürdüğümüz mütalealarla yetinmek zorundayız. Evvelce İzmir hakkında yazdığımız bir yazıda Tantalos mezarını yedinci yüzyıla, çifte tümülüsleri ise dördüncü yüzyıla tarihleştik¹²¹. Bayraklı höyüğünde iki senedenberi yaptığımız çalışmalar bize bu eski mütalealarımızın yanlış olmadığı hususundaki kanatimizi daha sağlam-

¹¹⁹ Ekrem Akurgal, *Smyrne à l'Epoque Archaique et Classique*, *Belleten*, 1946, s. 75 - 78.

¹²⁰ Miltner, *WJH*, 27, *Beibl.* 150-159.

¹²¹ Ekrem Akurgal, *Smyrne*, *Belleten*, 1946, s. 76 ve 77.

laştırmışlardır. Tantalos mezarını Schefold ve Mansel gibi Anadolu mimarisini çok iyi tanıyan maruf arkeologlar bizden önce daha geç devirlere tarihlemiş olduklarından biz mütalealarımızı ihtiyat kaydı ile ileri sürmüştük.¹²² Schfold, Larisa eserlerinden aldığı ilham ile Tantalos mezarını 6. ıncı asrın sonuna doğru, Mansel¹²³ ise mezar odasında bir duvarın bir ince bir kalın taş sırası göstermesine dayanarak 5. ve hatta dördüncü asra tarihlemişlerdi. Her iki arkeologun da mukayeseleri ve mütaleaları çok doğrudur. Bununla beraber Mansel'in tesbit ettiği özelliğin, evvelce kaydettiğimiz şekilde¹²⁴, bir tesadüf olduğunu kabul edersek, Schefold'ın Larisa'ya dayanarak yaptığı mülâhazaların bugün, Bayraklı hafriyatı neticelerine göre yeni bir münakaşaya tâbi tutulması mümkündür. Bayraklı höyüğünde polygonal örgü sisteminin 7. inci asrın ikinci yarısında gerek şehir surunda ve gerekse hususî evlerde kullanılmış olduğu ve, İzmir şehrinin en parlak devrinin Alyattes'den önceki zamana ait bulunduğu gözönünde tutulursa, Tantalos mezarı gibi çok önemli bir tümülüs'ün de ancak böyle bir devirde meydana gelmiş olduğu kendiliğinden belirmektedir. Yukarıda yapılan seramik buluntularının ve mimarî kalıntıların tetkikinden, vazih bir şekilde anlaşılmaktadır ki, İzmir'in en parlak devri yedinci yüzyıla ve bilhassa onun ortaları ile ikinci yarısına tesadüf etmektedir. Höyüğün 6. aşrın ikinci dördlüğü boyunca sahne olduğu iskân da önemlidir. Binaenaleyh Tantalos mezarının bu iskan devresine ait insanlar tarafından yaptırılmış olması da mümkündür. Hattâ bu devirde İzmir'in bir tyran tarafından idare edilmiş olması ihtimal dahilinde bulunduğundan, Tantalos mezarı gibi büyük bir anıdın bu devirde meydana gelmiş olması akla daha yakın gelmektedir. Hafriyatımızdan önce İzmir'in 6. asrın ikinci dördlüğü boyunca bir iskân geçirdiği bilinmediği için, biz adı geçen yazımızda bu ikinci ihtimali serdedemeyecek durumda idik. Şimdî bu yeni vaziyet karşısında Tantalos mezarı ile "küçük kale,, yanındaki polygonal örgülü mezarı ya 7. yüzyılın ikinci yarısına veya, daha büyük bir ihtimalle, 6. yüzyılın ikinci dördlüğüne tarihlemek gerektiği kanaatindeyiz. Geri kalan beşinci ve 4. asır iskânlarında ise polygonal örgülü tümülüs'lerin yapılmış olduğunu kabul etmek güçtür. Çünkü bu devirde Larisa gibi polygonal örgünün uzun zaman yaşadığı bir merkez bile artık rectogonal örgü tekniğini kullanmaktadır.¹²⁵ Kaldı ki, Bayraklı'nın rectogonal örgülü çifte tümülüslerini de en geç dördüncü asra tarihlemek zorunda olduğumuza göre, iki ayrı çeşitteki duvar örgü sisteminin aynı zamanda yan yana bulunuşunu da izah etmek kolay olmayacaktır.

¹²² Schefold, Larisa 1.30 n. 2 ; aynı müellif, Orient, Hellas und Rom, s. 83.

¹²³ A. M. Mansel, Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien, Ankara 1943, (publication de la Societe d'Historie Turque) s. 47, n. 43.

¹²⁴ Ekrem Akurgal, Smyrne . . . , Belleten, s. 76.

¹²⁵ ibid. s. 77.

Tantalos tümülüsü Ras Şamra mezarlarında ve Orta Anadolu'da Gâvurkale mevkiindeki Hitit devrine ait mezar odasında olduğu gibi Isopata tipinde bir mezar odası göstermektedir¹²⁶. Miltner'in açtığı¹²⁷ ve bizim kazdığımız diğer tümülüslerde ise çok basit ve küçük bir mezar odası, daha doğrusu taşla kaplı bir çukur bulunmaktadır; bunlar Tantalos mezarında bulunan sivri kemer kesitindeki bindirme tekniği ile yapılmış örtüye sahip olmadıktan başka taş işçiliği bakımından da çok ayrı bir karakter arzeden Ekseriya dış kısımları işlenmemiş fakat iç kısımları çok muntazam büyük taşlarla meydana getirilen ve dörtgen bir şekle malik olan bu tümülüslerin mezar odaları zaman bakımından muhakkak ki Tantalos odası ile çağdaş değildirler. Yukarıda söz konusu olan ve tarafımızdan 1948 yılında açılmış olan küçük mezardaki mezar odaları aynen bu özellikte olduklarına göre, bu çeşit mezar odalarını elde edilen ve yine orada mezkûr seramiğe nazaran 5. asrın sonu ile 4. asrın başı arasına koymak durumundayız. Bu ikinci tip mezar odalarının tarihleri bu olduğuna göre çok ayrı karakterde olan Tantalos mezarının odası daha eski olmak gerektir. Böylece mezar odası bakımından yaptığımız karşılaştırmalar da birbirinden zaman bakımından iki ayrı tip mezar olduğu mütaleasını desteklemekte ve Tantalos mezar anıtını arkaik devre tarihlemek hususundaki teklifimizi teyit etmektedir.

Eski İzmir Nekropolisindeki tümülüsler krepisli, dromoslu ve taştan örtülü bir mezar odasına sahip olmakla Phryg tümülüslerinden¹²⁸ tamamıyla ayrı olup¹²⁹, bu özellikleri ile Batı Anadolu'nun geri kalan krepisli ve mezar odalı tümülüsleri¹³⁰ gibi Mykenai geleneğine bağlıdırlar¹³¹.

¹²⁶ Gâvurkale'deki yer altı odasının bir Hitit mezarı olabileceği hususundaki mülâhazalarımız için bk. loc. cit. (Belleten 1946, s. 77. hş. 26).

¹²⁷ Miltner, WJH, 27, Beiblatt 157, şek. 78.

¹²⁸ Phryg tümülüsleri azamî 2 metre derinliğinde fakat büyükçe bir oda ebadında toprağın kazılması ile meydana gelmiş bir çukurdur. Bu çukur çeşitli ağaç ve tahta neveleri ile topraktan tecrid edilmiştir. (Bu hususta bk. T. Özgüç ve Mahmut Akok, Belleten, 1947 s. 70, Lev. IV, şek. 5). Bu mezar odasının üstü sadece bir toprak veya toprak-çakıl yığını ile örtülür. Böylece Phryg mezarlarında krepis, dromos ve taştan yapılmış monumental mezar odası bulunmaz. Phryg mezar odaları gerek az olan derinlikleri ve aşağı yukarı genişlikleri ve gerekse kısmen ağaç kalaslarla topraktan tecrid edilmeleri bakımından kendilerinden iki bin yıl kadar eski olan Alaca kiral mezarlarına şayanı dikkat bir benzerlik gösterirler. Alacahöyük mezarlarının görünüşü ve ebadı için bk. Hamit Koşay, Alaca Höyük s. 80 ve kitabın sonundaki renkli levha. Ayrıca bk. The Illustrated London News Nr. 5544, s 78-81 (July 21, 1945).

¹²⁹ Phryg tümülüsleri hakkında son zamanlarda Bittel çok esaslı meseleler vazetmiştir. Bu hususta bk. kleinasiatische Studien s. 91-95.

¹³⁰ Batı Anadolu'nun Krepis'li mezarları için bk. A. M. Mansel, Die Kuppelgraber von Kırklareli in Thrakien, s. 46-48.

¹³¹ Karia, Lydia ve Ionia'daki krepis'li mezarların Etruria'daki aynı çeşit tümülüslerle ilgili olup olmadığı meselesi için bk. Akerström, Studien über die etruskischen Graber s. 156-157.

Şark eserleri, Yunanlı olmayan motifler ve Anadolu tesirleri

Bayraklı'da Mısır, Fenike, Assur, Suriye, Akhaimenid masnuatı ile Lydia tarzı eserler önemli miktarda temsil edilmektedir. Bunlar arasında vazoyu tutan bir adamı tasvir eden Suriye mamûlâtı fayans figürçükle (Lev. XIII a), Lydia'da veya Phrygia'da yapılmış olması muhtemel olan sivri külâhlı, pişmiş topraktan mamul ve boyalı bir küçük baş (Lev. XIII b) bilhassa zikredilmelidir. Bir şahsın dizleri üzerinde çökerek bir vazoyu tutması aslında bir Mısır motifi ise de Bayraklı'da bulunan fayans figürçük, yüz ifadesi ve bilhassa sakalı ve sivri külâhı ile bir Suriyeliyi tasvir etmektedir. Bunun çok benzeri bir figürçük Rhodos'da bulunmuştur.¹³² Rhodos örneği motif yönünden olduğu kadar beyaz fayans üzerine kondurulmuş siyah noktalar bakımından da Bayraklı örneğine yakın bir paraleldir. Fakat baş kısmındaki teferruatı ile Bayraklı örneğinden ayrıldığı gibi yüz hatları bakımından da daha başka bir stil çevresine ait olduğu intibasını uyandırmaktadır. Bununla beraber Rhodos örneğinin orijinalini görmeden kesin bir hüküm vermenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Lydia'da veya Phrygia'da yapılmış olması muhtemel bulunan sivri külâhlı küçük pişmiş toprak başın da Lindos'da çok yakın bir eşi mevcuttur.¹³³ Lindos örneği maalesef yalnız desen halinde neşredilmiştir. Bu itibarla kesin bir mukayese yapmağa imkân yoktur; bununla beraber sivri külâhlı^{133a} ve sarkan tombul yanakları ile Bayraklı örneğinin çok yakın bir paralelidir. Bayraklı örneğinin önemi üzerinde başka bir zaman etraflı bir şekilde konuşmak fırsatını bulacağımızı ümit ediyoruz.

Bayraklı'da iki senedenberi yapılan çalışmalarda hiç bir Geç-Hitit eserine raslanmamıştır. Bununla beraber erken orientalisant devirlere tekabül eden tabakaları henüz genişliğine araştırmış değiliz. 1949 yılında büyük H yarmasında ancak 6. asır tabakasını ve orientalisant devre tekabül eden tabakanın en geç katını, yani Alyattes'in tahrip ettiği seviyeyi araştırmıştık. Şark eserlerinin bir kısmı oradan çıktı. Bir mabede veya bir umumî yapıya ait olduğunu tahmin ettiğimiz yapının civarında yaptığımız küçük sondajlarda da elde edilen şark masnuatı yedinci asrın ikinci yarısına veya sonuna tarihlenecek eserlerdir. Bu itibarla H yarmasında 1950 yılında erken orientalisant devre tekabül eden katlarda yapacağımız çalışmalar 8. yüzyılın ikinci yarısına veya

¹³² Clara, Rhodos IV, s. 372. şek. 419.

¹³³ Blinckenberg, Lindos Lev- III nr. 2374. Ayrıca Rhodos'ta da sivri külâhlı pişmiş topraktan heykelcikler bulunmuştur; fakat iyi bir şekilde neşredilmedikleri için haklarında hüküm vermek mümkün değildir. (Clara, Rhodos IV s. 121, şek. 114, s. 143. şek, 137, s. 169, şek. 159).

^{133a} Bayraklı örneğinde külâhın ortasında görülen derin çizgi Lindos örneğinde de mevcuttur. Hitit külâhlarına benzeyen bu sivri külâh aynı zamanda bazı Naukratis vazolarında görülen başlıkları da hatırlatmaktadır (JHS, 1924, Lev. S ve 11).

sonuna ait Geç-Hitit eserlerine raslamamız mümkündür. Çünkü bu çeşit eserlere Lindos¹³⁴, Sisam¹³⁵ ve Ephesos'da¹³⁶ raslanmıştır. Bayraklı'da Assur eserleri de bulunmamıştır ve belki de onlara önümüzdeki yıl çalışmalarında da raslamak mümkün olmayacaktır. Çünkü doğrudan doğruya Assur mamulâtı olan eserlere diğer doğu Yunan merkezlerinde de tesadüf edilememiştir. Doğu Yunan merkezlerindeki bir çok "Assur,, ifadeli masnuatya son safha geç-hitit eserleridir veya Assur tesiri altında kalmış Akhaimenid mamulâtıdır.

Bayraklı'da bulunan şark mamulâtı eserler, şarklı tacirlerin Yunanlı meslekdaşlarına verdikleri veya İzmir'deki mukaddes mahallere sundukları hediyelerdir. Eski İzmir şehrinde sark eserlerinin bolluğu, Yunanlıların Şark dünyası ile yaptıkları ticaretin büyüklüğünü ve kısmen de mahiyetini anlatmak bakımından çok önemlidir. Daha önemli olan bir cihet de şudur ki, Şark eserlerinin bolluğuna rağmen onların Doğu Yunan sanatına hiç bir tesirde bulunmamış olmalarıdır. Gerçekten Bayraklı'da bulunmuş Yunan eserlerinde hiç bir Şark tesiri mevcut değildir. Bu, bizim evvelce ileri sürdüğümüz bir tezi, yani Doğu Yunan merkezi ile Orta Anadolu yerli merkezlerinin 8. yüzyıldan itibaren Şark tesirlerini Şarktan doğrudan doğruya değil, kıt'a Yunanistandaki Büyük Hellen merkezleri yolu ile, bilvasıta aldıkları şeklindeki mütaleamızı teyit etmektedir¹³⁷. Çok önemli olan bu konu üzerinde, kısa bir şekilde bir az aşağıda, etraflı olarak da başka bir münasebetle, ayrı bir yazı ile durmak istiyoruz.

Bayraklı'da Yunan seramiğine yabancı olduğu kadar yerli Anadolu tezyin sanatı ile de ilgisi olmayan bir çengelli helezon motif göze çarpmaktadır (şek. 2). Bu motife Anadolu'da şimdiye kadar Troia¹³⁸ ve Gordion'da¹³⁹ raslandığı gibi, Anadolu yarımadası dışında kalan Doğu Yunan merkezlerinde ve bilhassa Rodos adasında raslanmıştır¹⁴⁰. Bu motifin, şimdiye kadar bir çok arkeologların kaydettiği gibi¹⁴¹, Doğu Yunan merkez-

¹³⁴ Binckenberg, Lindos I, s. 754, şek. 77. Binckenberg büyük bir isabetle bu bronz kabartmasının 8. yüzyılın 2. yarısına ait bir geçhitit eseri olduğunu tesbit etmiş bulunmaktadır.

¹³⁵ Sisam'daki bir fildişi arslan başının yunanlı bir eser olmadığını Buschor söylemiş bulunmaktadır (Altsamische Standbilder. s, 58 şek. 214, 215). Bu eserin son devir Geç-Hitit merkezlerinden birinde ve büyük bir ihtimalle, Sakçegözü'de yapılmış olduğu yolundaki mütaleamız için bk. Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 55 ve 75.

¹³⁶ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst s. 78 hş. 231.

¹³⁷ Ekrem Akurgal, Bemerkungen zu den architektonischen Terrakottareliefs aus Pazarlı in Phrygien, Belleten, 1943, s. 42.

¹³⁸ Schmidt, Schliemann-Sammlung No. 3482.

¹³⁹ Körte, Gordion s. 178, şek. 160, No. 2 ve belki de 3.

¹⁴⁰ Pottier, Vases du Louvre, Lev (A, 100) ve Lev. 29 (D 18); Binckenberg, Lindos s. 301 (1046 b) ve s. 304, şek. 40, 41; Clara, Rhodos III, s. 65, şek. VI-VII, s. 38 ve s. 46, şek. 39-41, s. 73, şek. 78.

¹⁴¹ Pottier, Vasas du Louvre A, 100, Körte, Gordion s. 178; Binckenberg, Lindos S. 301.

lerine ve İtalya'ya Kıbrıs'dan yayılmış olduğuna hiç şüphe yoktur. Çünkü Kıbrıs'da bulunmuş bir çok vazolarda aynı motife benzeyen bir süse bollukla raslanır¹⁴². İsveç'in Ankara sefiri Ekselans Eric von Post'un sahip olduğu güzel bir Kıbrıs kolleksiyonunda Larnaka'da bulunmuş şirin bir vazocukta da aynı motif tekerrür etmektedir. Mamafih Jacopi'nin dediği gibi¹⁴³, bu çeşit motifi haiz vazoların Rhodos'da yapılmış olmaları da muhtemeldir. Bu motifin görüldüğü Bayraklı vazolarındaki teknik aşağı yukarı Doğu Yunan merkezlerindeki eşlerinin tekniğindedir; yâni zemin donuk olup dekor Mattmalerei tarzındadır. Bayraklı örnekleri bu teknik görünüşleri ile Phryg seramiğini andırmaktadırlar. Fakat hakiki Phryg seramik gruplarından birine de ithal edilebilecek bir yakınlık da göstermezler. Zaten bu motifle Boğazköy, Alaca, Gordion ve sair merkezlerle oldukça iyi tanıdığımız Phryg seramiği arasında hiç bir yakınlık mevcut değildir. Bu itibarla Bayraklı örneklerinin nereden ithal edilmiş olduklarını daha şimdiden söyleyecek durumda değiliz.

Batı ve İç Anadolu'nun yerli masnuatına ait örnekler de Bayraklı'da önemli miktarda temsil edilmektedir. Yukarıda Batı Anadolu'nun şimal bölgesine ait bir seramik nevi olan Bucchero üzerinde kısaca durmuştuk. Bayraklı'da, Bucchero'dan başka Anadolu'nun yerli merkezlerine bilhassa Lydia ve Phrygia masnuatına ait örnekler de ele geçmiş, fakat daha mühim olarak bu iki yerli merkeze ait sanat ve modanın, önemsiz ve şümsüz de olsa, Doğu Yunan masnuatına bazı tesirler icra etmiş olduğunu gösteren malzeme ortaya çıkmıştır.

Yabancı malzeme arasında bilhassa Sardes'de yapılmış olan Lydionları zikretmek lâzımdır. Rumpf'un esaslı bir şekilde tetkik ettiği¹⁴⁴ bu Lyd vazocuklarından Bayraklı'da tam ve parça halinde bir çok örnekler elde edilmiştir. Eldeki örneklerin bir çoğu mermer taklidi¹⁴⁵ bir satha sahip olup iç veya dış kısımlarında dış yüzlerinde çizgilerden başka süs göstermezler. Bayraklı'daki bu Lyd malzemesinin hepsi Lydia'dan gelmiş olmalıdırlar; çünkü hepsinin ayak şekilleri Rumpf'un yaptığı tasnife uygun olarak hiç bir Yunanî özellik göstermez¹⁴⁶.

¹⁴² Ohnefalsch-Richter, Lev. 216, No. 9 ; Murray, Excavations in Cyprus s. 108, şek. 156, No. 10; Myres, Handbook of the Cesnola Collection s. 80, No. 643-645, s. 81, No. 644. Aynı mevzuda Blinckenberg (Lindos s. 301) daha fazla örnekler zikretmektedir.

¹⁴³ Jacopi, Clara, Rhodos VI-VII, s. 38.

¹⁴⁴ Rumpf, Lydische Salbgefasse, AM, 45, 1920, s. 163-170.

¹⁴⁵ Rumpf (10 loc. cit. s. 165) haklı olarak bu mermer taklidi sath ile Mısırlıların damarlı taştan yapılmış vazolarının veya yine şark dünyasında yapılmış dalgalı bir sathı olan cam işlerinin ve nihayet ağaçtan mamul kapların taklit edilmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu konuda ayrıca bk, Boehlau, Nekropolen s. 145.

¹⁴⁶ Rumpf (loc. cit. s. 168-169) güzel firnisli ince cidarlı ve mükemmel bir işçilikte olan Lydionları haklı olarak Yunan mamulâtı kabul eder ve bu Yunan örneklerinde ayağın, kabın diğer aksamına nisbetle uygun bir genişlikte ve tektonik bir ifadeye olduğunu söyler. Böyle bir Yunan mamulâtı Lydion örneği için bk. ibid. Lev. 5, şek. 2.

Rumpf bu küçük vazoların açık ağızlarını gözönünde tutarak onların mayi halindeki kokular için değil yarı sulp yarı luzucî haldeki kokulu kremler için kullanıldığını haklı olarak kabul etmiş ve daha önce Dragendorff tarafından bu çeşit kaplara verilen Salbgefäss adını kullanmanın doğru olacağını söylemiştir¹⁴⁷. Şekil ve işçilik bakımından Yunan vazoculuk sanatının eşsiz örnekleri yanında çok sönük kalan bu vazocukların bütün Yunanistan'da ve İtalya'da bulunmuş olması¹⁴⁸ ihtiva ettikleri maddedin çok muteber¹⁴⁹ olduğunu anlatmaktadır¹⁵⁰.

Bayraklı hafriyatında meydana çıkan ve iç kısımlarında mermer taklidi bir satıh gösteren kap parçalarından anlaşılmaktadır ki, Lydia'lılar yalnız Lydion tarzındaki vazocukları imal etmekle kalmamışlar, Doğu Yunan merkezlerindeki çömlekçilik sanatının Dinos, Skyphos ve saire gibi çeşitli vazo şekillerini de taküt etmişlerdir. Böylece Batı Anadolu'nun yerli seramik nevilerinden biri olan Bucchero gibi (yukarıya hak.), Lyd seramiği de kuvvetli bir şekilde Hellen tesirinin cazibesine kapılmıştır.

Lydia'da imâl edilmiş çeşitli seramik üzerinde Schefold (Jdl, 1942, s. 134 — 135) çok esaslı ve güzel müşahedeler yapmaktadır. Bu konuya başka zaman etraflı bir şekilde dönmemiz icabedecektir.

Bayraklı'da elde edilen malzeme arasında iç yüzü mermer taklidi olan bir parçanın dış yüzü, subjeometrik ve orientalisant stillerin dekoruna yakın, jeometrik sistemde bir tezyinat gösterir. Yukarıda bu çeşit jeometrik sistemdeki orientalisant vazo grubunu Anadolu'da yapılmış olarak kabul etmiştik (aşağıya da bak.). Söz konusu ettiğimiz iç yüzü mermer taklidi olan parçanın dış yüzü, sarı bir zemine sahiptir. Hanftann'nın kaydettiğine göre, Sardes'de meydana çıkmış olan ve şimdi New York'da Metropolitan Museum'da bulunan parçalar sarımsı bir astara maliktirler¹⁵¹. Hanfmann sarımsı beyaz astarın şimdiye kadar malûm olan yerli Sardes vazolarındaki astardan farklı olduğunu söyler¹⁵². Bununla beraber iç yüzü mermer taklidi olan Bayraklı parçasının Sardes'de yapılmış bir vazodan geldiği muhakkaktır. Böylece sarı astarlı vazoların bir Lydia özelliği olarak kabul edilmesi yanlış olmayacaktır.

¹⁴⁷ Rumpf, loc. cit. s. 165.

¹⁴⁸ ibid. s. 164-165 Doğu Yunan merkezlerinde Sisam (Boehlau, Nekropolen s. 145, şek. 68, lev. VI, şek. 5, lev. VII. şek. 5, 6) ve Rhodos'ta (Clara Rhodos III, s. 31, şek. 15) bulunmuştur.

¹⁴⁹ Eski Yunan yazarları bu Lydia kreminden ehemmiyetle bahsederler (Rumpf, loc. cit. s. 166).

¹⁵⁰ Anadolu'da da çok makbul addedilmiş olması lâzım gelen bu çeşit Lydia kaplarına Sardes dışında, Bayraklı'dan başka şimdilik yalnız Gordion (Körte op. cit. s. 180, şek. 61-62) ve Larisa'da (idi, 1942, s. 134-135) raslanmıştır.

¹⁵¹ Hanfmann, Horseman from Sardip, AJA 49, 1945, s. 574.

¹⁵² ibid. s. 574.

Bayraklı kazısı Lydia'da imâl edilen kremlerin o zamanki dünya piyasasında en çok moda olduğu devrin tarihini vermek bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bayraklı'da bu vazocuklar orientalisant devre tekabül eden tabakada çıkmayıp, Alyattes'in tahribinden sonra kurulan ve aşağı yukarı 570 — 545 tarihleri arasına giren iskân tabakasında bulunmuştur. Böylece Rumpf'ın evvelce isabetle teklif etmiş olduğu tarih¹⁵³, yani Lyd kreminin en çok Kroisos zamanında dünyaya yayıldığı yolundaki müşahedesini Bayraklı hafriyatı ile teyit edimiş bulunmaktadır.

Bayraklı seramiğinde, oldukça yakın komşu olan Phryg'lere ait seramiğin de tesirleri yok değildir. Fakat bunu sarıh olarak tesbit etmek çok güçtür. Bir kere bütün Mattmalerei tekniğindeki Yunan vazolarının Phryg örnekleri tesiri altında kalıp kalmadıklarını vazih olarak ortaya koymak lâzımdır. Bu mesele hakkındaki isbatlarımızı ve kesin hükmümüzü ancak ilerideki çalışmalarımızda verebileceğiz. Fakat gerek bu tarz Mattmalerei ile çalışan ve gerekse firnis'siz zemin üzerine firnis'li tek renk kullanan vazoların Anadolu Yarımadasındaki Yunanlılar tarafından imal edildiğini, yâni bu çeşit eserlerin Anadolu'lu bir karaktere sahip olduğunu daha şimdiden söylemek mümkündür. Kezalik süt beyaza kaçan astara da, Schefold'un güzel bir müşahede ile fakat kısmen haklı olarak¹⁵⁴ söylediği gibi, Anadolu'lu bir özellik olduğunu kabul etmek lâzımdır. Bunların dışında Doğu Yunan san'atının orientalisant stilindeki hayvan frizli vazolarında, Technau'nın, Samos-Ephesos dediği grupta¹⁵⁵ noktali kareler tarzındaki jeometrik desenli tezyinat sistemini Phryg tezyinatının tesiri altında görmek de doğrudur kanatındeyiz. Söz konusu olan Yunan vazolarındaki bu tezyinat gagalı Phryg vazolarının en bariz özelliklerinden biridir¹⁵⁶.

Nitekim bir az önce Lyd mamulâtı olarak kabul ettiğimiz ve içi mermer taklidi tarzında olan parçanın dış yüzü de, orada söylediğimiz gibi, jeometrik sistemde tezyinat göstermektedir. Böylece, Lyd mamulatı; olan bir vazoya ait bulunan bu parçada, söz konusu olan jeometrik sistemdeki tezyinatın Phrygia örneklerinden mülhem olarak meydana gelmiş olabileceğine bir işarettir. Yalnız burada şunu belirtmek lâzımdır ki, Phrygia özelliği derken daha çok " Batı Anadolu yerli özelliği „ ni kastediyoruz. Çünkü neşredilmekte olan bir yazımızda izah etmeğe çalışacağımız gibi, Phryg san'atı Yunan sanatının mevcudiyeti ile sıkı sıkıya bağlıdır.

¹⁵³ Rumph, *Lydische Salbgefässe*, AM, 45, 1920, s. 167.

¹⁵⁴ Schefold, *Jdl*, 1942, s. 131.

¹⁵⁵ AM, 1929, s. 22 v. d. Biz buna «Miletos-Ephesos» gurupu demediği tercih ederdik; Jeometrik sistemde dekoru haiz bir orientalisant vazo parçası Ephesos'ta da bulunmuştur (Hogarth, *Ephesos*, s. 229, şek. 56).

¹⁵⁶ Körte, *Gordion* lev. 2-3, s. 55 v. d. şek. 18, 21-23 ve Bossert, *Altanatolien* 1075-1078.

Bu tezyinat aynı zamanda kayalara oyulmuş Phryg mezar cephele-
rinin de en göze çarpan özelliğidir¹⁵⁷. Belki de bu jeometrik desen
uslûbu Phryg mezar anıtlarının cephelerine ve Phryg vazolarına 8. yüzyıl
sonundaki şark dokumacılık sanatından geçmiştir. İvriz kabartmasındaki
Geç-Hitit örneklerinden¹⁵⁸ veya Urartu bronzlarındaki¹⁵⁹ bu çeşit jeo-
metrik desenli sistem, Phryg merkezlerine, oradan da Doğu Yunan
merkezlerine intikal etmiş olabilir. Nitekim Ephesos'da bu jeometrik
desen sistemini haiz elbiselerle görünen heykellere¹⁶⁰ ve fildişi¹⁶¹
eserlere raslanmaktadır. Phrygia san'atının Doğu Yunan san'atına fazla
bir tesir icra etmediğine şüphe yoktur. Fakat bazı tesirlerin de mevcut
olduğuna hiç şüphe yoktur. Barnett'in zikrettiği ve Doğu Yunan
vazolarında görünüp de Phrygia mezar anıtlarında mevcut olan bir
motifi de¹⁶² aynı şekilde Phryg san'atının Yunan san'atına tesir ettiğine
dair bir misal olarak göstermek doğru olacaktır. Yine bu arada
Sisam'da bulunmuş olup bir at figürü ile süslü olan parça¹⁶³, Bittel'in
haklı olarak belirttiği gibi¹⁶⁴, Doğu Yunan sanatının Phryg sanatına
olan münasebetine işaret etmektedir.

Bu söylediklerimizden başka tabak gibi kaplarda bütün kabı çep-
çevre ihata eden çizgilerin bulunması da, muhakkak ki, bir Phryg âdeti-
dir. Yâni Batı Anadolu'daki streifenware'yi de Phryg eserlerinin bir tesiri
addetmek mümkündür. Aslında Batı Yunan örnekleri bu basit motifi
Phryg örneklerinden almak ihtiyacında değillerdi diye bir düşünce ile
bu mütaleamızı red etmek mümkündür. Fakat bu motif Phryg eserlerinde
mebzulen kullanıldıktan sonra Batı Anadolu'nun yerli özelliğindeki halk
san'atına da geçmiştir. Bu hususta başka bir zaman daha etraflı konuş-
mamız gerekmektedir¹⁶⁵.

Fakat Phryg san'atının Doğu Yunan dünyasına icra ettiği tesirler
bundan ibaret değildir. Phryg tesirlerini bilhassa madenden yapılmış

¹⁵⁷ Reber, *Die phrygischen Feisendenkmaler*. Lev. 3-8; Bossert, *Altanatolien* 1026-1030.

¹⁵⁸ Delaporte, RHA, IV, 1936, da güzel bir fotoğraf neşretmiştir. Ayrıca bk. Gelb, HHM, 29 (Lev. 46) veya Bossert, *Altanatolien* 796. Barnettde aynı eseri şimdi neşretmiştir (JHS, 68, 1948, s. 7, şek. 6). Fakat bu kabartmada Barnett'in ileri sürmek istediği gibi (ibid. s. 9) hiç bir şekilde bir Phryg tesiri mevcut değildir. Bu konuya aşağıda temas edeceğiz.

¹⁵⁹ Bossert, *Altanatolien* 1164b-1164, 1169, 1200.

¹⁶⁰ pryce *Catalogue of Sculpture*, s. 58, şek. 58, 59; veya Hogarth, *Excava- tions*, s. 298, şek. 84.

¹⁶¹ Hogarth, *Excavations at Ephesos*, s. 156, şek. 30 ve lev. 21 v. d.

¹⁶² Barnett, JHS, 68, 1948, s. 9, hş. 50.

¹⁶³ Technau, AM, 1929, Beilage 8 nr. 1.

¹⁶⁴ Bittel, *Boğazköy I* (APAW 1935) s. 60.

¹⁶⁵ Phryg san'atının doğu Yunan merkezlerine olan tesirleri konusunda Schefold (Jdl, 1942, s. 136 v. d.) çok güzel müşahedeler yapmaktadır. Bayraklı hafriyatının eserlerini kısa bir şekilde tanıtmak için yazdığımız bu kısa raporda bu mevzuu daha geniş bir şekilde ele alamyacağız.

eserler konusunda daha sarıh olarak tesbit etmek mümkündür. En güzel örnekleri Ankara Fidanlık mevkiinde bulunmuş olan tunçtan mamul Phryg kapları¹⁶⁶ çeşidindeki eserlerin (Lev. B 1) Bayraklı'da da kullanılmış olduğunu, satıhta ele geçen tunçtan bir sahana ait makara şekilli bir kulp anlatmaktadır. Aynı çeşit kaplardan iki tane Manisa'da bir mezarda bulunmuş olup şimdi İzmir müzesinde yer almaktadır (Lev. B 2). Bu çeşit Phryg kaplarının 6. asrın ortalarına kadar bütün Batı Anadolu'da yaygın olduğuna ve bilhassa kıymetli eşya arasında yer aldığına dair kuvvetli bir belgeye de sahip bulunuyoruz. Ephesos'da bulunmuş fildişi eserlerin en güzellerinden ve en önemlilerinden biri olan bir kadın figürü¹⁶⁷ sol elinde makara kulplu bir Phryg sahanı tutmaktadır. Umumiyetle bir rahibeyi tasvir ettiği kabul edilen bu kadın figürünün elindeki bu Libation sahanı tamamıyla Phryg sahanlarının bir eşidir. Yukarıda zikrettiğimiz tunçtan mamul ve Ankara'da bulunmuş olan Phryg sahanlarının Boğazköy'de pişmiş topraktan bir nümunesine¹⁶⁸ ait bir parça bulunmuştur (Şekil 2,3). Boğazköy örneğinde tunç kapların makara şeklindeki kulpları aynen taklit edilmişse de, kulp halkaları ile, sahanı çepeçevre saran ve kulplar arasından geçen çember mevcut değildir. Aynı makara kulp bu defa, kabı çepeçevre saran çember de dahil olmak üzere Gordion'da bulunmuş pişmiş topraktan mamul ve tunç sahanlar şeklindeki bir tabakta da görülmektedir¹⁶⁹. Larisa'da ise aynı makara kulplara tabak şeklindeki çeşitli toprak kaplarda rastlanmaktadır¹⁷⁰. Fakat çok daha mühim olarak tunç sahanları taklit eden makara kulplu toprak kaplardan çok güzel bir örneğin Sisam'daki bir mezarda bulunmuş olduğunu zikredebiliriz. Sekiz santimetrelik kutru ile buraya kadar sayılan Phryg ve Batı Anadolu örneklerine nazaran küçük bir tabak olan Sisam örneği bir yanlamasına ve bir diklemesine olarak konmuş kulp şeklindeki plâstik süsleri ile Ankara tunç sahanla-

¹⁶⁶ Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, I, 1933, s. 11 şek. 2-3. T. Özgüç'ün açtığı Ankara tümülüsünde de bu nevi makara kulplar bulunmuştur. Belleten XI, 1947, lev. 21, şek. 43. T. Özgüç makara kulpların toprak kaplardaki paralelleri de zikreder (ibid. s. 74 hş. 45).

¹⁶⁷ Hogarth. Excavations at Ephesus, Lev. 22.

¹⁶⁸ Şimdi Ankara Arkeoloji Müzesinde (Nr. 3638 - 278/E) bulunan mezkûr parçanın 1941 yılında, fotoğrafını çekmiştim. Bu parçayı neşretmek için bana müsaade veren Prof. Bittel'e teşekkürlerimi sunarım. Aynı parçayı Bittel'de zikretmekte ve onun Ankara'da bulunmuş olan Tunç kaplarla olan yakın ilgisine işaret etmektedir (Kleinasiat, Studien s. 72 hş. 51). Ayrıca bk. Bittel, Güterbock, Boğazköy I (APAW, 1935) lev. 20, nr. 2 ve MDOG 78, s. 58, şek. 2).

¹⁶⁹ Körte, Gordion s. 67, şek. 42. Körte Kıbrıs'ta, Curion'da bulunmuş olup ta Gordion örneğine çok benzeyen bronz sahanlardan bahseder (ibid. s. 67). Körte Buntaldan bir tanesinin amudî ve ufki kulpları haiz olduğunu söyler. Körte'nin verdiği kitap (Cesnola-Stern, Cyprien) Ankara'da bulunmadığından bu Curion örneklerinin Phryg eserleri ile olan ilgisi hakkında bir şey söyleyecek durumda değilim.

¹⁷⁰ Boehlau-Schefold Larisa am Hermos III, Lev. 46, şek. 21, 47, şek. 6, 9, 13, 24, 48, şek. 10 ayrıca bk. Sehefold, Jdl, 1942, s. 135.

nnın yakın bir eşidir. Açık sarı ve çok pürüssüz bir hamuru olduğunu söyleyen Boehlau bu kabın fevkalâde incelikte çok güzel bir eser olduğunu kaydetmektedir. Sisam'da bulunmuş olan bu kabın orijinalini tetkik etmek ve onun Batı Anadolu'da yapılmış bir Yunan taklidi mi yoksa bir Phryg eseri mi olduğunu tesbit etmek çok faydalı olurdu. Sisam'daki bu örnek Batı Anadolu dışında kalan Doğu Yunan merkezlerindeki biricik örnek değildir. Makara kulplara Rhodos adasındaki Lindos şehrinde de raslanmıştır¹⁷¹. Daha enteresan cihet makara şekilli kulpun çok defa Kothon sözü ile anılan¹⁷² ve bir nevi dar ağızlı yaygın şekilli Eski-Korinth stilindeki kâselerde de görünmesidir¹⁷³. Böylece Phryg makara kulplarının belki de Doğu Yunan merkezleri yolu ile Körinth'e kadar yayılmış olduğunu görüyoruz. Zaten Protokorinth stilin son safhasında ortaya çıkan ve kulpun testi ağzının kenarına yapıştığı yerde görünen makara şeklindeki plâstik süs de¹⁷⁴ muhakkak ki Phryg san'atından alınmıştır. Bir çok Phryg kaplarında bu plâstik süs umumiyetle kulpun en yüksek yerindedir¹⁷⁵. Ankara tümülüslerinde elde edilmiş yonca ağızlı bir madeni kapta ise makara kulplu plâstik tezyinatın, Yunan örneklerinde olduğu gibi, ağız kenarında yer almış olduğu görülmektedir¹⁷⁶. Bu Phryg maden vazosu aşağı yukarı yedinci yüzyılın ikinci yarısındanır¹⁷⁷. Gaga ağızlı Phryg toprak vazoları ise hiç olmazsa 650'den eskidirler¹⁷⁸. Bu itibarla söz konusu olan plâstik süsün Yunan merkezlerine Phryg san'atından geçmiş olduğuna şüphe yoktur. Doğu Yunan merkezlerinin hayvan frizli uslûbundaki vazolarında görülen¹⁷⁹ aynı plâstik süsün Phryg tesiriyle mi yoksa Korinth şehri eserleri ile mi meydana geldiğini söylemek için bu seramik hakkında hafriyat sonunda tesbit edeceğimiz kronolojiyi beklemek lâzım gelecektir.

Phryg masnuatının Doğu Yunan merkezlerinde görülen bir diğer

¹⁷¹ Blinckenberg, Lindos, Lev. 30, No. 718, 719.

¹⁷² Bu hususta bk. Payne, Necrocorinthia, s. 297, ur. 722, Şek. 135 ve s. 355 şek. 182-184.

¹⁷³ Perrot-Chipiez IX s. 605, şek. 313; Clara, Rhodos IV, 314, Sek. 348.

¹⁷⁴ Payne, Protokorinthische Vasenmalerei, Lev. 26, şek. 6, Lev. 27, Lev. 31. şek. 4; Payne, Necrocorinthia Lev. 12, şek. 1 ve lev. 13 şek. 5; Kübler, AA, 1933, Sp. 276, şek. 12; Weinberg, Corinth VII, nr. 142 (lev. 20), nr. 219 (lev. 30).

¹⁷⁵ Körte, Cordion, s. 57 v. d. şek. 21-25, lev. 2, 4; Bossert, Altanatolien, 1066-1068, 1075-1082.

¹⁷⁶ Belleten X, 1946, lev. 80, şek. 33.

¹⁷⁷ Söz konusu olan madenî vazoya ait ağız parçası Makridy'nin kazdığı tümülüslerden çıkmıştır (bk. Tahsin Özgüç, Belleten X, 1946, s. 617). Makridy'nin tümülüsleri yukarıda (hş, 14) izah ettiğimiz gibi kuşlu Skyphos'lara nazaran 7. yüzyılın 2. yarısından veya en geç 7. yüzyılın sonundandır.

¹⁷⁸ Adları geçen Phryg vazoları Gordion'un III numaralı tümülüsünde bulunmuşlardır; Bittel (Kleinasiat. Stud. s. 102) bu tümülüsü en geç 7. yüzyılın başına tarihler. (Bu vazoların tarihi için aşağıya da bk.).

¹⁷⁹ Buschor, Griechische Vasen. s. 52, şek. 60, 61.

san'at eseri de boğumlu Fibula'lardır¹⁸⁰. Geç-Hitit kabartmalarındaki Fibula'ların Phryg san'atından alınarak yapıldığına hiç şüphe yoktur¹⁸¹. Nitekim Barnett aynı Fibula'ları Assur kabartmaları arasında, Phryg'leri tasvir eden figürlerde mevcut olduğunu tesbit etmeğe muvaffak olmuştur¹⁸². Böylece Fibula'larını Şark dünyasına kabul ettirmeğe muvaffak olan Phryg'ler Doğu Yunan piyasalarında da bu masnuatları için itibar bulmuşlardır. Nitekim çeşitli Doğu Yunan merkezlerinde olduğu gibi Bayraklı'da da bu çeşit Phryg fibulalarından güzel örnekler bulunmuştur.

Görülüyor ki Phryg san'atının Yunan dünyasına tesiri az değildir. Hattâ bu tesirin yukarıda saydığımız örneklerden ibaret olmadığını da daha şimdiden söyleyebiliriz. Fakat daha kesin ve daha sarîh neticeleri Phryg sanatı ile Doğu Yunan sanatı arasında yaptığımız tetkikin sonunda elde edileceğini ümit ediyoruz. Bunları söyledikten sonra iki noktaya önemle işaret etmek lüzumunu hissediyoruz.

1. Phryg masnuatının Doğu Yunan piyasasındaki mevkiini izam etmemek lâzımdır. Phryg'ler Yunan kültürüne tesir icra etmişlerdir. Fakat bu tesir önemli ve şumullü değildir. 2. Phryg san'atının Doğu Yunan merkezlerine tesir ettiği meselesini Phryg'lerin Şark san'atını Yunan dünyasına nakletmiş oldukları şeklinde anlamamak lâzımdır. Yunanlılar Şark dünyasından aldıkları tesirleri Phrygia ve Lydia yolu ile değil, bizzat Şark merkezleri ile doğrudan doğruya yaptıkları temas neticesinde almışlardır. Anadolu kavimlerinin delaletiyle aldıkları tesirler ise pek az ve önemsiz olmuştur. Buna mukabil aşağı yukarı 700 tarihlerinden itibaren Lydia ve Phrygia Şark tesirlerini dahi umumiyetle Yunan merkezlen kanalı ile almışlardır. Bu mühim konuya biraz aşağıda Exkurs kısmında devam edeceğiz.

¹⁸⁰ Bu konuda bk. Yusuf Boysal, DTCFD, 1946, s. 447-455 ve Ekrem Akurgal, *Spathethische Bildkunst* s. 35-36.

¹⁸¹ Ekrem Akurgal, *Spâthetgitische Bildkunst*. s. 35-36.

¹⁸² Barnett, JHS, 68, 1948, s. 9 ve Şek. 7.

Exkurs Yunan san'atında Hitit tesirleri

Yunan san'atındaki Şark tesirleri çok çeşitli Dağu merkezlerine ait oldukları halde onlar şimdiye kadar genel manâda "Şark „ adı altında zikredilmektedirler. Halbuki bugün Şark tesirlerinin kronolojik sırasını meydana çıkarabileceğimiz gibi, onların geliş yerlerini de tesbit edecek durumdayız. Bugünkü mevcut malzemeye göre bu Yunan sanatındaki Şark tesirlerini çıkış yerlerine ve geliş zamanlarına göre üç kısma ayırmak mümkündür.

1. Mısır-Fenike tesirleri (jeometrik devir).
2. Geç-Hitit tesirleri (ikinci kolonisation zamanı. 750 — 650).
3. Assur - Babil - Akhamanid tesirleri (650 den sonra).

Mısır - Fenike tesirleri: Yunanlılar ilk defa jeometrik devirde şarkın tesiri altında kalmışlardır. Meselâ Fenike alphabesinden alınma olan Yunan yazısı bu devirde ortaya çıkmıştır. Yunanlıların daha jeometrik devirde birici sınıf bir gemici millet olmalarına rağmen Akdeniz ticaretine Fenikelilerin hâkim olduklarına şüphe yoktur. Bu itibarla Yunanistan'a ilk Şark tesirleri Fenikeliler yolu ile gelmiştir. Nitekim bu devire ait sanat eserlerinin en büyük özellikleri, hiç bir şekilde Hitit unsurları ihtiva etmemeleridir. Bu itibarla Yunan san'atındaki en eski Şark tesirlerini ayırt etmek için Hitit unsurlarını ihtiva etmeyen şark motiflerini bir tarafa ayırmak kâfi gelecektir. Bununla beraber asıl konumuz Hitit tesirlerine inhisar ettiği için bu hususta konuşmayı başka münasip bir zamana bırakıyoruz.

Hitit tesirleri; Yunan san'atında Hitit tesirleri "ikinci kolonisation,, zamanında meydana çıkmış eserlerde görülür. Bu da ikinci kolonizasyon zamanında Yunanlıların Akdeniz ticaretinde Fenikelilerle rekabete girişmeğe başladıkları zaman ilk defa ancak şimalî Suriye limanlarının piyasasını ellerine geçirebilmiş olmalarından ileri gelmektedir. Bu tarihlerde aynı sekizinci yüzyıl boyunca Kuzey Suriye kıyıları ve Hinterlandı gemici olmayan Geç-Hitit beyliklerinin hâkimiyetinde bulunuyordu¹⁸³. Gemici olmayan bu geç devir Hititlerinin müsaadesi ile Yunanlılar Şark ticaretini yavaş yavaş ellerine geçirmeğe başladılar. Al Mina'da bulunan Kyklad ve Proto-korinth seramiği, Sidney Smith'in de isabetle tebarüz ettirdiği gibi, yunanlıların 750 tarihindenberi Şarkın en mühim limanında piyasaya hâkim olduklarını bize kesin bir surette anlatmaktadır.¹⁸⁴

Böylece aşağı yukarı 750 den itibaren başlayan Yunan ticaretinin daha çok Mesopotamia'nın kapılarını teşkil eden Şimalî Suriye limanlarına inhisar etmesi bu devre ait Yunan san'atının Geç-Hitit örneklerini

¹⁸³ Ekrem Akurgal, *Spâthethitische Bildkunst* s. 144.

¹⁸⁴ Sidney Smith, *Antiquaries Journal* 22, 1942. s. 87 v. d. s. 91 v. d.

tanınması neticesini doğurdu. Öyle anlaşılıyor ki Yunanlılar yalnız, sahil-lerde ticaret merkezleri kurmuş bulunuyorlardı. Bugüne kadar Suriye içlerinde ve Mezopotamya'da 8. yüzyıl Yunan seramiğinin bulunmayışı Yunanlıların ilk zamanlarda sahilden içeriye fazla nüfuz etmediklerine delâlet etmektedir.¹⁸⁵ Bu takdirde kara ticaretini Geç-Hitit ve bilhassa Aram merkezlerinin tacirleri ellerinde bulunduruyorlar ve sahile kadar ulaştırdıkları Şark mallarını Yunanlılarla mübadele ediyorlardı. 8. yüzyılın ikinci yarısına ve 7. yüzyılın başına ait Yunan eserlerinde hiç bir Assur tesirinin bulunmayışı bu ticaret mübadelesinde Assurluların hiç bir rol oynamadıklarını göstermektedir. Zaten bütün şimalî Suriye kıyılarını tutmuş olan geç-Hititler 8. yüzyılın sonuna kadar bu bölgede hâkim kalmışlardır. Assurluların devamlı harplerine rağmen, Geç-Hitit Beyliklerinin uzun zaman bu bölgede kalmış olmaları, onların bu yerlerde büyük menfaat temin ettiklerine işaret etmektedir. Nitekim Sisam'daki fil dişi aslan başı¹⁸⁶ ve Lindos'daki bronz kabartma¹⁸⁷ Geç Hitit masnuatının Yunan merkezlerine kadar ihraç edildiğini göstermektedir. Şüphe yok ki bu eserlere benzer Geç-Hitit masnuatı daha bir çok kazılarda meydana çıkacaktır. Belki de bazıları müze dolaplarında durmaktadır. Ayrıca Profesör Jacobsthal'in bana hatırlattığı gibi, Babylonia Hyphasmata gibi bir Geç-Hitit dokuma san'atı örneklerinin de Yunanistan'a ihraç edilmiş olması mümkündür. Böylece Yunanlılar ya Geç-Hitit eserlerini bizzat yerlerinde görmek veya Geç-Hitit masnuatının Yunan şehirlerine kadar ihraç edilen örneklerini elde bulundurmak suretiyle Hitit san'atının tesiri altında kalmışlardır. Öyle ki bugüne kadar orientalisant olarak adlandırılan Yunan stilini şimdi hethitisant diye daha sarih bir isimle ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Kısa bir zaman önce neşrettiğimiz ve bir az önce bir kaç defa zikrettiğimiz kitapta Geç-Hitit san'atının Yunan san'atına olan tesirine işaret etmiştik. Bugün orada söylenenleri tekrar etmemek şartıyla yeni bir iki ilâvede bulunacağız. Bilhassa şu noktayı sarih olarak belirtmek lâzımdır ki, Yunan san'atının Hitit tesiri altına girişi iki safha halinde cereyan etmiştir. Yunan san'atı birinci safhada bizim Eski ve Orta Geç Hitit dediğimiz stil kademelerine¹⁸⁸ ait eserlerin ikinci safhada ise bizim son devir Geç-Hitit kademesi¹⁸⁹ dediğimiz ve Assurlaşmış veya Aramlaşmış Geç-Hitit san'atına ait örneklerin tesiri altındadır. Geç-Hitit

¹⁸⁵ Sakçegözü ve Hama'da bulunmuş olan seramik için bk. RM. Cook, JHS, 66, 1946, s. 83, hş. 43 ve G. Hanfmann, AJA. Daha başka buluntular için bk. Sidney Stnith, Antiquaries 22, 1942, s. 94.

¹⁸⁶ Ekrem Akurgal, Spâthethitische Bildkunst, s. 75 ve Lev. 37 a-b.

¹⁸⁷ Blinckenberg, Lindos I s. 754 şek. 77. Bu bronz kabartmanın bir Geç-Hitit eseri olduğunu Blinkeneberg isabetli bir şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır (İbid s. 753-754).

¹⁸⁸ Ekrem Akurgal, Spâthethitische Bildkunst s. 139-143.

¹⁸⁹ İbid. s. 143-144.

sanatının Assurlaşmış veya Aramlaşmış örnekleri aşağı yukarı 730 tarihlerinde başladığına göre¹⁹⁰ Eski ve Orta devir Geç-Hitit san'atının örneklerini Yunan san'atı 750-730 arasında tanımış olmalıdır. Bu takdirde Hitit tesirleri gösterip de hiç bir Assur veya Aram tesiri göstermeyen Yunan eserlerini 750-730 arasına koymak lâzımdır. Nitekim biz Girit bronzlarının Suriye-Fenike grubunu bu tarihe koymuş ve yine Girit'te bulunmuş olup da Assur tesirlerini gösteren grubu da yedinci yüzyılın içine tarihlemiştik¹⁹¹.

Yunan san'atının hethitisant stilinin ilk safhasına ait örnekleri pek azdır. Bununla beraber Girit bronzlarından başka Girit, Kıbrıs ve Ephesos gibi yerlerde bulunmuş ve hethitisant stilin ilk safhasına ait, yâni eski veya orta Geç-Hitit örneklerini taklit eden Yunan eserleri mevcuttur¹⁹². Protokorinth vazolarının payne tarafından "birinci siyah figürlü stil,, adı ile anılan grubu da, eski devir Geç-Hitit örneklerinin unsurlarını gösterdiğine göre, hiç olmazsa uslup kademesi bakımından hethitisant stilinin ilk safhasına ait bir gelenektedir. Fakat bu grubun tarihi yedinci yüzyılın ilk dörtlüğünden yukarıya konulamıyacağına göre, bu eserleri zaman bakımından birinci safhaya almak mümkün değildir. Öyle anlaşılıyor ki korinth şehri san'atkârları Geç-Hitit eserlerinin her üç davresine ait eserleri bir arada görmüşlerdir¹⁹³. Nitekim Geç-Hitit eserlerinin her üç stil kademesine ait örneklerinin 6 ncı yüzyıl içlerine kadar ayakta kaldıkları muhakkaktır¹⁹⁴. Böylece zaman bakımından daha eski olan "birinci siyah figür stili,, ustaları tesadüfen yalnız eski devir Geç-Hitit örneklerini görmüşler ve eserlerini ona göre meydana getirmişlerdir. Mamafih, şurasını önemle belirtmek lâzımdır ki, Protokorinth vazolarının "birinci siyah figür stili,, ndeki vazolarının aslanlarına ait detaylar iyi bir şekilde neşredildiği gün bu stilin de "ikinci siyah figür stili,, ve "polykhrom stil,, gibi Assurlaşmış Geç Hitit örneklerini tanıyıp tanımadığını tesbit etmek mümkün olacaktır. Fakat orijinaleri bugün için görmem mümkün olmadığından bu nokta üzerinde şimdilik kesin hüküm verecek durumda değilim.

Hethitisant stilin ikinci safhasına gelince, onun örneklerine bugün bollukla sahibiz. Protokorinth vazolarının yukarıda dediğimiz veçhile, muhtemelen "birinci siyah figür stili,, bu safhanın örneklerindedir. Protokorinth vazolarının "ikinci siyah figür stili,, ile "polykhrom stil,,i tamamen bu ikinci hethitisant safhasına ait örneklerdir¹⁹⁵. Hethitisant

¹⁹⁰ **İbid.** s. 144.

¹⁹¹ **İbid.** s. 78 hş. 229.

¹⁹² **İbid.** s. 76-79. ve s. 39- 76 Passim,

¹⁹³ **İbid.** s. 144-145.

¹⁹⁴ **İbid.** s. 145

¹⁹⁵ Martin Robertson (JHS, 60, 1940, s. 6 ve 21) Al Mina'daki Kyklad seramiğini onlarla birlikte bulunmuş olan Protokorinth seramiği ile hemzaman veya daha eski kabul eder.

stilin ikinci safhasının üst sınırı 730 dır. Fakat yukarıda dediğimiz gibi, Geç-Hitit Beyliklerinin Assurlular tarafından zaptedilmesinden sonra Hitit ustalarının yedinci asır içlerine kadar çalıştıklarını da kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu itibarla Korinth şehrinin ustaları Hitit san'atı eserlerini yedinci yüzyılın ilk yarısında tanınmışlardır.

Hethitisant stilin son safhasına ait en güzel örnekleri Kyklad adalarının eserleri temsil etmektedirler. Sözü geçen kitabımızda Kyklad vazoculuğunun Hitit tesirleri üzerinde durmamış olduğumuzdan burada bu konuda bir kaç söz söylemeği uygun buluyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, Kyklad adaları Şarkla doğrudan doğruya temas etmişlerdir. Nitekim Al Mina'daki en eski Yunan seramiği Kyklad adaları seramiğidir¹⁹⁶. Bu itibarla aşağıda Kyklad seramiğinde tesbit edeceğimiz Hitit unsurlarının nasıl geldiğini anlamak güç olmayacaktır.

Kyklad adalarına ait seramik grubunun Grifon tasvirleri tamamen son devir Geç - Hitit Grifon örneklerinin kopyasıdır. Stockholm'deki Paros adasında bulunmuş olan Grifon vazosunun Grifonunda alt çenenin bir arslan çenesi şeklinde oluşu bunun en güzel delilidir¹⁹⁷. Sözü geçen kitabımızda Grifon başının bir arslan başı ile mezcedilmesinin Aramlaşmış Geç - Hitit merkezlerinde meydana geldiğini göstermiştik¹⁹⁸. Ayrıca Stockholm vazosunun Grifonu boynuna kadar düşen uzun buklesi bakımından olduğu kadar haiz olduğu at kulağı yönünden de son devir Geç-Hitit örneklerinden mülhemdir. Bu nokta üzerinde sözü geçen kitabımızda yeteri kadar durduğumuzdan oradaki izahatımıza işaret etmekle yetiniyoruz¹⁹⁹.

Kyklad vazolarındaki Grifon tasvirlerinin Geç-Hitit san'atının son safhasına ait örneklerinden ilham aldığı bir başka yönden de ispat etmek mümkündür. Atina'daki büyük Apollon Amphora'sında araba okunun ucunda bulunan Grifon başı Kargamış, Zincirli ve Telli Halaf araba tasvirlerindeki araba oku uçlarında yer alan Grifon başlarının tıpkısıdır²⁰⁰. Araba oklarının uç kısmında Grifon bulunması Assur sanatında âdet değildir. Onları şimdiye kadar yalnız Geç-Hitit örneklerinde tesbit etmeğe muvaffak olabildik. Bilâhare Doğu Yunan merkezlerinde Sardis'in ve Larisa'nın pişmiş toprak levhalarındaki²⁰¹ ve Kyzikos'da

¹⁹⁷ Buschor, *Griechische Vasen*, s. 60, şek. 70.

¹⁹⁸ Ekrem Akurgal, *Spathethitische Bildkunst* s. 84-86.

¹⁹⁹ *İbid.* s. 85.

²⁰⁰ Moortgat, *Bergvölker* lev. 32 şek. 1., Luschan, *Sendschirli* lev. 39 ve Şek. 102 s. 211 ; Oppenheim, *Tell Halaf* lev. 19 a. *Tell Halaf* araba tasvirinde araba okunun ucundan Grifon bulunduğunu Barnett 'de müşahade etmiştir. (*ZHS*, 68, 1948, s. 10) .

²⁰¹ Shear, *Sardis X*, şek. 11, 17 ve *Larisa II* Lev. 8-10, 34-36.

bulunmuş bir arkaik kabartmasında²⁰² araba tasvirlerinin ok uçlarında görünen grifon başları belki de ilk defa Kyklad merkezlerinin ustaları tarafından Geç-Hitit örneklerinden kopye edilmiş ve Yunan dünyasına oradan yayılmıştır.

Kyklad vazolarındaki aslan tasvirleri de Geç-Hitit örneklerinin tesiri altındadırlar. Bunların dışarıya çıkmış dilleri, kalb şeklindeki kulakları ve bilhassa Kunze'nin de dediği gibi²⁰³ omuz kısımlarının çiziliş tarzı tamamıyla Geç-Hitit örneklerinden ilham alınarak meydana gelmiştir. Kyklad vazolarının at ve geyik figürlerinde de kullanılmış olan bu çiziliş tarzının Geç-Hitit sanatının bir özelliği olduğunu söz konusu olan kitabımızda izah etmiş bulunuyoruz²⁰⁴, Kezalik Kyklad vazolarında sfenks ve at figürlerinde kullanılan ucu kıvrık kanat da, bilindiği gibi Hitit sanatının bir özelliğidir. Delos'da bulunmuş olan Amphora üzerindeki sfenksin başında görünen süs de²⁰⁵ bugün için ancak 2. bine ait örnekleri bulunan bir Syro-Hitit motiftir.

Bunların dışında Apollon Amphora'sındaki Artemis'in ön kısmında uçan bir kırlangıcın önden görünüşü! şeklindeki etek de²⁰⁶ Geç-Hitit sanatından mülhemdir²⁰⁷. Kezalik eteğin arkaya doğru uzanması da ancak Hitit örneklerinin tesiri altında meydana gelmiş olabilir. Ayrıca Kyklad vazolarındaki elbiselerin jeometrik ifadeli süslerini de, yukarıda belirtmeğe çalıştığımız gibi, Geç-Hitit tesirlerine bağlamak mümkündür²⁰⁸. Aynı şekilde Kyklad vazolarının bazılarında bollukla raslanan Aslan-Geyik mücadelelerini tasvir eden motif de, herhangi bir şekilde belki de tekstil nevinden Hitit masnuatının tesiri ile meydana gelmişlerdir²⁰⁹.

Kyklad adalarına ait vazoların otlayan hayvanları, daha eski bir Şark tesiri ile meydana gelmiş bir motif olup Kyklad ustaları onu Attika'nın vazoculuk sanatından almışlardır. Kezalik Kyklad Amproralarının bazılarında görülen gülle şeklindeki toparlak karınlar²¹⁰ ve vücutla mütenasip olmayan küçük ve tektonik ifadeden mahrum ayaklar da²¹¹ Prof. Rumpf'un bir başka münasebetle yaptığı bir müşaheden ilham alarak diyebiliriz ki, Şark tesiri ile meydana gelmiştir. Stock-

²⁰² Mende], Catalogue du musee de Brousse lev. 1. Athenes 1908.

²⁰³ Kunze, Kretische Bronzreliefs, s. 157. böyle bir aslan figürü için bak. Buschor, Griechische Vasen s. 61 şek. 72.

²⁰⁴ Ekrem Akurgal, Späthethitische Bildkunst. s 60-61.

²⁰⁵ Buschor, Griechische Vasen s. 54 Şek. 64.

²⁰⁶ Pfuhl, MuZ, Şek. 64.

²⁰⁷ Ekrem Akurgal, Remarques stylistiques sur les reliefs de Malatya, s. 35.

²⁰⁸ Buschor, Griechische Vasen s. 54 şek. 64, S. 56 şek. 66.

²⁰⁹ Dugas, La ceramique des Cyclades lev, 3, şek. 2 a (veya AM, 1903 Lev. 28 şek. 3 - 4), Lev. 13b, Buschor, Griechische Vasen s. 60 şek. 70.

²¹⁰ Buschor, Griechische Vasen s. 60 şek. 70, 71 (Stockholm'daki Amphora ile grifon'lu desti).

²¹¹ Buschor, Griechische Vasen s. 59, şek. 69, ve AM, 1903 Bulage 28, 29.

holm'deki Grifon vazosu ile, Thera'da bulunmuş olup biraz önce zikredilen amphora'lar uzaktan da olsa Lyd krem vazocuklarına benzeyen bir şekil ifadesine sahiptirler. Fakat bu Şark tesirinin nereden ve nasıl geldiğini bugün için söyleyecek durumda değiliz.

Yukarıda söz konusu olan Kyklad vazoları aşağı yukarı yedinci yüzyılın ilk yansından ve kısmen de ortalarındandır. Görülüyor ki onlar da Protokorinth vazolarının birinci ve ikinci siyah figürlü stilleri ve polykhrom stili gibi Geç-Hitit tesirlerini en erken yedinci yüzyılın ikinci dördünlüğü boyunca devam ettirirler. Bu itibarla hethitisan stilin ikinci safhasının 730 dan sonra başladığını söylemekle beraber, şimdilik bu safhanın kıt'a Yunanistan'da ve Kyklad adalarında 700 tarihlerinden daha önceye kesin olarak konabilecek bir örneğine sahip olmadığımızı belirtmek mecburiyetindeyiz. Gerek Protokorinth ve gerekse Kyklad vazolarının daha yukarıya tarihlenmesine ne bir imkân vardır, ne de buna bir lüzum hasıl olmaktadır. Bu itibarla 730 'da başlayan son devir Geç-Hitit stilinin Yunanistan'da ancak 700 tarihlerinde tanınmış olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Geç-Hitit sanatının Yunan dünyası içinde ne kadar geniş bir tesir icra etmiş olduğunu belirtmek için Etrüsk san'at eserlerindeki Geç-Hitit unsurlarına işaret etmek yerinde olacaktır. Praeneste'deki Barberini mezarında bulunmuş olan fildişi 'insan kolları üzerinde bulunan bir grifon tasvirinin²¹² eski ve orta devir Geç-Hitit kademesine ait grifon tipinin tıbbısı olduğunu evvelce söylemiş bulunmaktayız²¹³. Yine bu mezarda bulunmuş olan bir kazanın kaidesinde tasvir edilmiş olan sphinx figürü²¹⁴ burun, kaş, göz ve sakal detayları yönünden olduğu kadar, tepesi büyük bir "ponpon,, la süslü ve boynuzlu külâhi bakımından da Sakçegözü sfenkslerinin âdetâ bir kopyesidir.

Hethitisan adını verdiğimiz stilin alt sınırına gelince, onu, biraz aşağıda kaydedeceğimiz gibi, daha önce Payne isabetli bir şekilde geç protokorinth stil zamanına, yani aşağı yukarı 650 tarihlerine tesbit etmiş bulunmaktadır²¹⁵.

Assur-Babil-Akhaimentd tesirleri: Hitil örneklerine benzeyen Protokorinth aslanlarının 650 tarihlerinde moda olmaktan çıktığını ve yerine Assur san'atında görülen aslan figürlerinin kaim olduğunu ilk defa Payne tesbit etmeğe muvaffak olmuştur²¹⁶. Payne eski korinth stilinden itibaren Yunan san'atında görülen daha başka Assur tesirlerine de işaret etmiş bulunmaktadır²¹⁷.

²¹² Poulsen, *Orient*, s. 131 şek. 147 (yukarda).

²¹³ Spâthethitische Bildkunst s. 85 hş. 255.

²¹⁴ Poulsen, *Orient*, s. 128 şek. 141.

²¹⁵ Payne, *Necrocorinthia* s. 69 ve s. 43 - 55.

²¹⁶ Payne op. cit, s. 69.

²¹⁷ Fakat Payne'nin (op. cit. 71) Chigi vazosundaki at figürünün Assur tesiri taşıdığı hususundaki mütaleası doğru değildir. Bu hususla bk. Ekrem Akurgal, *Griechische Reliefs des 6. Jahrhunderts aus Lykien* s. 3a hş. 122.

650'den itibaren Yunan sanatında yer almağa başlayan Assur motifleri bilâhare 6. yüzyıl başında Babil ve daha sonra da Akhaimenid kılığına girmiş bir şekilde Yunan san'atkârlarına tesir icra etmeğe devam etmiştir. Henüz değerince işlenmemiş olan bu konuya yukarıda adı geçen kitabımızda temas etmiş bulunmaktayız²¹⁸, fakat bu hususta başka bir münasebetle daha etraflı bir şekilde konuşmak lâzım gelecektir.

²¹⁸ Ekrem Akurgal, *Spâthethitische Bildkunst* s. 43, 53 ve hş. 53, s. 56, 60 ve hş. 101, s. 64 hş. 143, s. 70 hş. 191.